સુધરેલી રીત મુજબ

વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટીએ તૈયાર કરેલી

બીજી ચોપડીના અર્થ.

જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજુતી; પાઠના સવાલ; પાઠનો સાર; ભૂગોળ; પાઠવાર અઘરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર; ડમ્બેલ્સની ડ્રિલ; વગેરે.

રચનાર—મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો.

રચનારનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—*C. M. Shah.*

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ કદમ.

છાપવાનું ઠેકાણું—શ્રી "શંકર" પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ.
ચૌટાના પુલ ઉપર હાંકી પાસે—સુરત.

સંવત ૧૯૮૩] કિંમત રૂ. ૦—૪—૦ [સને ૧૯૨૭

બ

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.

બીજી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

મેજ=ટેબલ
સુથાર=લાકડાનું કામ કરનાર
કડીઓ=છો ઈંટનું કામ કરનાર
મઘમઘે=ખુશબોથી મ્હેક મ્હેક થઇ રહે
પવન=વાનું વાવું
વાસ=સુગંધ; પીમળ
તળાવ=જેની ચારે બાજુ જમીન અને વચમાં પાણી હોય તે
પહાડ=મોટો ડુંગર
પાધર=ખુલ્લી જગા
ધર્મશાળા=મુસાફરોને ઉતરવાની વગર ભાડાની જગા
વટેમાર્ગુ=મુસાફર
ઓસરી=ઓટલી
અજવાળું=સૂરજ, દીવા વગેરેનો પ્રકાશ
ઘોર=બીક લાગે તેવું
ઝગઝગે=પ્રકાશે
ઉજાસ=ઝાંખું અજવાળું
સરજ્યાં=બનાવ્યાં
કળાતું=સમજાતું
પાડ=ઉપકાર; આભાર
યાદ=ફેમ; સરત
ઉપકાર=પાડ; આભાર
ભક્તિ=ભજન

સાર—દરરોજ ઈશ્વરની ભક્તિ કરવી.

પાઠ ૨.

વર્ણન=હકીકત
ગવૈયા=ગાયન કરનાર
મધુર=મીઠું
પંખેરૂ=પક્ષી
ભ્રમર=ભમરો
મુલ્લાં=મુસલમાનો નીમાજી; હોરાઓના ધર્મગુરુ
મોલ=અનાજનો ઊગેલો છોડ
અંધકાર=અંધારું
મુજ=મારા
પંખી=પાંખવાળું પ્રાણી; પક્ષી
વન=જંગલ; રાન
વહાણું વાયું=સવાર થઇ
વીતી ગઇ=પૂરી થઇ
પૂર્વે=પૂર્વ દિશામાં
ઝગઝગાટ=ચળકાટ
ભાતભાતના=તરેહ તરેહના
દીસે=જણાય; દેખાય
પાન=પાંદડાં; પાંતરાં
કુકડાં=મરઘા
મેના=એક જાતનું સુંદર રાગનું પક્ષી
રૂડા=રૂપાળા; શોભિતા
તેજ=પ્રકાશ
ફીકું=ઝાંખું
મોઢું કાળું થયું=દેખાતા બંધ થયા; સંતાઇ ગયા

ખુણાખાંચા=ગલીકુંચી; છુપી જગા
ખોળે=શોધે
ભક્તજનો=ભગતો
ધ્યાનધરે=આંખ મીચી પરમેશ્વરને જુએ
ગાન=ગાયન
દાતા=સખી; દાતાર
દીયે=આપે
રૂડું=સારૂં; ઘણું
બાંગ=બૂમ પાડીને નિમાજ પઢવી તે; નિમાજ પઢવાને માટે બૂમ પાડવી તે
ચંદ્રતણો=ચંદ્રમાનો
ઉદય થયો=ઊગ્યો
કુમળ=કમળનું ફૂલ
પત્ર=પાંખડી
ખોલે=ઉઘાડે; ખીલે
ઉમંગી=હોંસીલા
ધાય=દોડે; ઊડે
ઢોર=ચોપગાં જાનવર; પશુ
ચારો=ખાવાનું
વેલી=વેલા
ખીલે=ફૂટે
નહિ ભૂલ=ભૂલ વગર
તાજાં=તરતનાં ખીલેલાં
ટોળે=ટોળાબંધ
વીરા=ભાઈ
મગન=ખુશી
પ્રભુકેરૂં=પ્રભુનું
ધ્યાન=ચિત્ત; મન

સવારની હકીકત.

સમજુતી—હે ! મારા વહાલા દીકરા તું ઊઠ, જંગલમાં પક્ષીઓ બોલે છે. રાત પુરી થઇ ને સવાર પડી. પૂર્વ દિશામાં સુરજ ઊગવાની તૈયારી થવાથી અજવાળું થયું, તેથી જાત જાતનાં રંગો દેખાય છે, અને ઝાડનાં પાંદડાં હાલે છે, માટે હે ! મારા વહાલા દીકરા તું ઊઠ, જંગલમાં પક્ષીઓ બોલે છે. [૧] મરઘાં કુકરેકૂક કરે છે, અને કાગડા કા કા કરે છે. શોભિતા મેના, પોપટ અને મોર મીઠા બોલ બોલે છે. [ટેક ૨] સુરજના ઊગવાથી ચંદ્રમાનું અજવાળું ઝાંખું પડયું અને તારાનો પ્રકાશ દેખાતો બંધ થયો; મતલબ કે તારા દેખાતા નથી. તેથી ચોર લોકો ઝંખવાઈ ગયા અને સંતાઈ જવા માટે ગલીકુંચી શોધે છે. [ટેક ૩] ભગત ઈશ્વરનું ધ્યાન ધરે છે, અને ગવૈયાઓ ગાયન ગાય છે. ઉદાર માણસો ઘણું દાન આપે છે, અને મુલ્લાંજી નિમાજ પઢવાને

માટે બૂમ પાડે છે. [ટીક ૪] સુરજ ઊગ્યો તેથી રાતનું અંધારૂં જતું રહ્યું, ભમરો ગું ગું અવાજ કરી રહ્યો છે, અને કમળના ફૂલની પાંખડીઓ ખીલે છે. [ટીક ૫] જેમ જેમ સુરજનું અજવાળું વધારે વધારે પડતું જાય છે મતલબ કે જેમ જેમ દિવસ ચઢતો જાય છે તેમ તેમ માણુસો ધંધે વળગવાને હોંસીલા થાય છે. પક્ષીઓ આકાશમાં દોડે છે, અને ઢોરો ચારો શોધે છે. [ટીક ૬] ઝાડ, વેલા, ફળ અને ફૂલ, ભૂલ વગર એટલે નિયમસર ખીલે છે; ઘણા પક્ષીઓ એકઠાં થઇને તાજું અનાજ ખાવાને માટે જાય છે. [ટીક ૭] મા એમ કહે છે કે, હે ભાઇ! તું ખુશી થઇને પરમેશ્વરનું નામ દઇને ઊઠ અને મન દઇને પાઠ વાંચ. [ટીક ૮]

પાઠ ૩.

વરસ=બાર મહીના

ઋતુ=મોસમ; રત

મહીનો=ત્રીસ દિવસ

કારતક=હિંદુ વરસનો પહેલો મહીનો

તહેવાર=આનંદનો દિવસ

શિઆળો=ટાઢની મોસમ

ઊડાડે છે=ચગવે છે

ઉતરાણ=સંક્રાંત;સુરજનું ઉત્તર તરફ જવું તે

રત=ઋતુ; મોસમ

હોળી=ફાગણ સુદ પુનેમ

સુદ=અજવાળીઉં; મહીનાનું પહેલું પખવાડીઉં

વદ=અંધારીઉં;મહીનાનું બીજું પખવાડીઉં

પખવાડીઉં=પંદર દિવસ

તિથિ=દિવસ

અમાસ=હિંદુ મહીનાનો છેલ્લો દિવસ;જે દિવસે ચંદ્ર બીલકુલ ઊગતો નથી તે દિવસ

વસ્ત્ર=લુગડાં

પંખા=વીંજણા

ચોમાસું=વરસાદનું ઋતુ

બળેવ=રાખડી બાંધવાનો દિવસ; શ્રાવણ સુદ ૧૫

દશેરા=રાખડી છોડવાનો દિવસ; આસો વદ ૧૦

દિવાળી=હિંદુ વરસના છેલ્લા મહીનાનો છેલ્લો દિવસ; આસો વદ અમાસ

પર્વ=તહેવાર; આનંદનો દિવસ

સવાલ—વરસની ઋતુ કેટલી ને તે કઇ કઇ? દરેક ઋતુ કેટલા મહીનાની અને તે મહીના ક્યા ક્યા? વરસના મહીના કેટલા? મહીનાના

દિવસ કેટલા ? મહીનાના પખવાડીઆં કેટલાં અને તે કયા કયા ? પખવાડીઆના દિવસ કેટલા ? મહીનામાં પુનેમ અને અમાસ કેટલી આવે ? મહીનામાં બીજી તિથિઓ કઇ કઇ આવે અને કેટલીવાર આવે ? શિઆળો, ઉનાળો, અને ચોમાસાને શેની મોસમ કહે છે ? દરેક ઋતુમાં કયા કયા તહેવાર આવે છે અને તે કઈ તિથિએ આવે છે ?

પાઠ ૪.

મેળા=ઘણાં માણસો અને ગાડી ઘોડાની ઠઠ

ગોકળઆઠમ=શ્રાવણ વદ આઠેમ; જન્માષ્ટમી

ઝળકતાં=અજવાળાં

ભાઇબંધ=દોસ્તદાર

ઠઠ=ગીરદી; ભીડ

નોખુટા=જુદા

દુકાન=માલ વેચવાનું ઠેકાણું

કંસારા=તાંબા પિત્તળનાં વાસણ બનાવનાર અને વેચનારા

તાંબું=લાલ રંગની ધાતુ

પિત્તળ=તાંબું અને જસતની મેળવણીથી બનેલી પીળા રંગની ધાતુ

સુખડીઆ=મિઠાઈ બનાવનાર

હાટ=દુકાન

કોપરાપાક=કોપરાનો બનાવેલો પાક

મિઠાઇ=બરફી, પેંડાવગેરે

ખડકેલી=ગોઠવેલી

ખરાદી=સિંઘાડા ઉપર ઘાટ ઉતારનાર

સામાન=ચીજો; વસ્તુઓ

પલંગ=છત્રીવાળો કોચ

પારણું=હીંડોળા જેવું ઘોડીઉં

કોચ એ બાજુએ તકીઆવાળો પલંગ

કાપડીઆ=કાપડ વેચનાર

સુતરાઉ=સુતરનું બનાવેલું

ઊનનું=ઘેટાના વાળનું

રેશમી=રેશમનું બનાવેલું

શણ=એક જાતનો છોડ એની છાલનાં દોરડાં તથા કપડાં બને છે.

સરૈયા=અત્તર, ગુલાબજળ, ધુપેલ વગેરે સુગંધી વેચનાર

બહેકબહેક=મઘમઘ

લીલોમેવો=તાજાં પાકાં ફળ

દ્રાક્ષ=દરાખ

ચોગાન=ખુલ્લું મેદાન

મદારી=ખેલ કરનાર

ખેલ=રમત

સિપાઇ=ચોકીદાર

સવારો=ઘોડે બેસી ફરનાર સિપાઈ

ફુદડી=ચક્કર

સવાલ—ગોકળઆઠેમના મેળામાં શું શું જોયું ?

પાઠ ૫

નઠારી=ખરાબ
સોબત=સંગત
પટેલ=ગામનો ઉપરી
વાડી=ફૂલ, ફળનાં ઝાડ છોડવાળી જગા
મઝા=ગમ્મત
શેખી=પતરાજી
પારકાં=પરાયાં; બીજાનાં
માને=કબુલ કરે
આખરે=અંતે
ઝાંપો=કાંટાનો દરવાજો
આઘે=દૂર
ખાસાં=સારાં; મજાનાં
નિશાન=એંધાણ
તાકીને=ધારીને
ઝૂમ=ઝુમખો
તૂટી પડે=નીચે પડે
ઘાટ=ઇલાજ; ઉપાય
રાસ=દોરડું
ઢગલે ઢગલા=ઘણાંજ
દોસ્ત=ભાઈબંધ; મિત્ર
ફક્કડ=સારાં
પછવાડેથી=પાછળથી
રખવાળ=સાચવનાર
સજજડ=જોરથી
ઝપાટો=સપાટો
થડ=ઝાડનો વચલો ગોળ ભાગ
અથડાયું=અફળાયું
ચકરી=તમ્મર; ફેર
છુંદાઈ=ચગદાઈ
લોહીલુહાણ=લોહીથી ખરડાએલું
વાડીવાળો=વાડીનો ધણી
લપડાકો=તમાચા
જીવ લઈને નાઠો=ખુબ દોડયો
ફરીને=પાછળ
ઢોલો=થપ્પડો
ફળ=ફાયદો; લાભ

કવિતાના અર્થ.

અસર=લાગણી
સંગ=સોબત; સંગત
રંગ=અસર; પાસ
પ્રેમ=પ્યાર; હેત
ઠામ=ઠેકાણું
ઠરશે=ઉભો રહેશે
બુરો=નઠારો; ખરાબ
મે'તા=મહેતાજી
ભાગ્યશાળી=નસીબદાર
વિદ્યા=ઇલમ; ભણતર;

સોબત તેવી અસર.

સમજુતી—જેને જેવી સોબત તેને તેવીજ અસર થાય; જેને જેવી સોબત તેવોજ પ્યાર તેનામાં આવે. (૧) જેને જેવી સોબત તેના જેવાંજ તે કામ કરશે. જેને જેવી સોબત તેવીજ જગાએ તે જઈને ઉભો રહેશે. (૨) સારી સોબતથી સારો થશે, નઠારી સોબતથી નઠારો

થશે; સારા મહેતાજીની સોબતથી વિદ્યા ભણે અને નસીબવાન થાય મતલબ કે સારા ગુણવાળા મહેતાજીના હાથ નીચે કેળવાય તો નસીબવાન થાય (૩)

સાર—નઠારી સોબતથી તેની નઠારી અસર આપણા પર થાય છે, માટે નઠારા માણસની સોબત કરવી નહિ, પણ સારા માણસની કરવી.

પાઠ ૬.

રખડેલ=રખડતો

ખાતાં પીતાં હતાં=પૈસે ટકે સુખી હતાં.

વયે=ઉંમરે

પારજ રહ્યો નહિ=ઘણોજ થયો.

વધાઈ=વધામણી; ખુશ ખબર

ઓવારણા=દુખડાં

ફોઈ પગલું=ફોઈના તરફથી જે પગલું બાંધવામાં આવે છે તે

ભેટ=ઇનામ

લાડીલો=લાડમાં ઉછરેલો, લાડકવાયો

કુટેવ=નઠારી આદત; ખરાબ ટેવ; ખો

પોળ=મોટી ખડકી

અટકચાળાં=અડપલાં; કોઇને ખોટું લાગે એવું કર્યા કરવું તે

લડાઈ=વઢવાડ

વંઠી જશે=બગડીજશે

સીધું ચલવું=તોફાન મસ્તી ન કરવી.

બહાને=નામે

ચોટું=બજાર

રઝળતો=રખડતો

ટોળુ=જથો

મસ્તી=તોફાન

લાતાલાતી=લાતબાજી

લાત=પાછલો પગ મારવો તે

ઉતરી ગયો=સાંધામાંથી ખસી ગયો

ભેંકડો તાણતો હતો=મોટે સાદે રાગ કાઢી રડતો હતો

હાડવૈદ=ભાંગેલું હાડકું બેસાડનાર વૈદ

લેપ=ખરડ

ઓસડ વેસડ=દવા ને તેના ઉપાય

વલે=દશા; ભુંડા હાલ

ખો=આદત; ખરાબ ટેવ

શિખામણ=ફાયદાની વાત; બોધ

સુધરી ગયો=કુટેવ છોડી દીધી

સાર—નિશાળનું નામ દઈ રસ્તામાં રઝળવું નહિ, અને નઠારાની સોબત કરવી નહિ.

પાઠ ૭.

જકકી=પોતાની મરજી પ્રમાણે ચાલનાર; જીદ્દી
વાછરડાં=ગાયના બચ્ચાં
લવારાં=બકરીનાં બચ્ચાં
પાડાં=ભેંસનાં બચ્ચાં
ગાડરાં=ઘેટાનાં બચ્ચાં
ચારો=ઘાસ
નીરતો=નાખતો
ખાંધે=ખભે
ખેતર=અનાજ પાકે તે જગો
ઝોક=બકરાં, ઘેટાં રાખવાનો વાડો
છાંયે=શીળે; છાંયડે
વાંસળી=વાંસનું કાણાં પાડી બનાવેલું વાજું
પાવો=પીસવો; સિસોટી
હુંફ=ગરમી; આશરો
જતન=રક્ષણ; સંભાળ
રબારી=ઢોર ચરાવનાર
ઊંચી ગઇ=ભિડી ગઈ; દૂધ દેતી બંધ થઇ
જાળવતો=સાચવતો
વિઆય=જણે
ધણી=માલીક
સાચવણ=સંભાળ
તકરાર=વઢવાડ; રકઝક
શિકારી=શિકાર કરનાર
અજાણ્યું=ઓળખાણ વગરનું
મોજ=મજા; આનંદ
અભાગીઉં=કમનસીબ

પાઠ ૮.

ગોંધતો=પુરી રાખતો
ચેન=સુખ; મજા
બંધીખાનું=કેદખાનું
ચાંદની=ચંદ્રનું અજવાળું
ખેલવું=રમવું
ઠરેલ=ડાહી
નાદાન=સમજણ વગરનું
સંભાળ=બરદાસ
સપડાઈ પડશે=હેરાન થશે; ફસાશે;
જક=જીદ; હઠ
લાગ=દાવ; તક
સટકી ગયું=છાનું માનું નાસી ગયું
ઠેકવા=કુદકા મારવા
પાદર=ગામના ઝાંપા બહારની જગા
વગડો=જંગલ; રાન
કોતર=ગુફા; બખોલ
તરાપ=કુદકો; ફાળ
બોડ=ગુફા; બખોલ
કમોતે=વગર મોતે

સાર—માબાપ, મહેતાજી વગેરે કોઇ સારી શિખામણ આપે તે મુજબ ચાલવું ને હઠ કરવી નહિ.

પાઠ ૯.

રિસાળ=રિસાઈ જાય એવા
સહેજ સહેજમાં=જરા જરામાં
રીસ=ગુસ્સો; મિજાજ
છેડો=પાર; અંત
ભાગ્યે=કદાચ
આડોશી પાડોશી=આસ

પાસના ઘરના રહેનાર
ભાઇબાંડું=સગાંવહાલાં
જમણુ=જમવાનું
ચીસ=બીકથી બૂમ

પાડવી તે
ટેવ=આદત
નકામો=અમથો
ઢોંગ=ફેલ

વેદના=દુઃખ
મુદ્દલ=બીલકુલ
પસ્તાયો=દીલગીર થયો
નડે=હેરાન કરે

સાર—જરા જરા વારમાં રિસાઇ જવું નહિ.

પાઠ ૧૦.

જાળ=કરોળીઆનું પડ; જાળું; ફાંદો
ફરી ફરીને=વારે વારે
વિષે=બાબત
વણુ=વગર
તુટેલ=તૂટી ગએલે
તાંતણે=તારે

મહેનત શરૂ કરી=મહેનત કરવા માંડી
માટ=મટે
ફાવ્યો=પાર પાડ્યો
ઘાટ=ઉપાય
બીડ્યો=હોંસથી મંડ્યો રહ્યો
ધીરજ=સબુરી
નીરધાર=નક્કી

ખંત=ચેનક; કાળજી
યત્ન=મહેનત
ચગડાઇ=ઘુંદાઇ; દબાઇ
તળે=નીચે
મોત=મરણ
તજી=છોડી
અનંત=ઘણોજ
લાભ=ફાયદો
પામે=મેળવે

ફરી ફરીને સારૂં કામ કરવા બાબત.

સમજુતી—કરોળીઓ જાળ બનાવતાં ભોંય પર પડી જાય છે. ત્યારે ગભરાય છે અને વગર તુટેલા આખા તાર ઉપર ચઢવાને માટે ફરીથી જાય છે. (૧) કરોળીઆએ તાર ઉપર ચઢવાને માટે મહેનત કરવા માંડી; પણ તરત તે નીચે પડ્યો અને ઉપર ચઢવાના કોઇ ઉપાયમાં ફાવ્યો નહિ. (૨) એવી રીતે પડતો અને ચઢતો ફરી ફરીને બે ત્રણ વાર મંડ્યો રહ્યો, તોપણ તેમાં ફાવ્યો નહિ, ત્યારે ફરીને ચઢવાને તૈયાર થયો. (૩) હિંમત રાખીને ઉમંગથી છઠ્ઠીવાર ચઢવાને મંડ્યો; તેણે ધીરજ રાખી તેથી તે નક્કી જાળામાં જઇ પહોંચ્યો. (૪) જો કરોળીઆએ ફરી ફરીને કાળજીથી મહેનત નહિ કરી હોત તો

પગ તળે છુંદાઇને વગર મોતે મરી જાત. (૫) એ પ્રમાણે કરોળીઆની પેઠે જો માણસો મનમાં કાળજી રાખીને આળસ કાઢી નાખીને મહેનત કરે તો ઘણોજ ફાયદો થાય.

સાર—સારૂં કામ ફરી ફરીને ઉમંગથી કરવું.

પાઠ ૧૧

ચકભિલ્લુ=એક જાતની રમત
કચ્છ=કાછડો; કચ્છો
ગઢ=કિલ્લો
સાથી=સોબતી
ભિલ્લુ=સાથી
વડો=મોટો
સરદાર=ઉપરી
ઘૂમી રહ્યા=આમથી તેમ ફરી રહ્યા
દાવમાં=લાગમાં
પેંતરા=ડગલાં; પગલાં
નજર ફેંકી=જોઇ
પૂર જોસથી=ઘણાજોરથી
ભૂલથાપ=ભૂલાવો
શાબાશ=ધન્ય
દાવ=રમત

સાર-શરીરની સાથે મન કેળવાય એવી રમતો રમવી.

પાઠ ૧૨.

દૃઢ મનવાળો=પાકા વિચારવાળો
ગેડીદડા=દડો અને તેને ફેંકવાની લાકડી
ડગલું=પગલું
રંગ જામ્યો=મજા આવી
પછી તો ધૂળ=પછી કંઇ મજા પડવાની નથી
વચન=બોલ
ખાતરી=ભરોસો
સુનું=વસ્તી વગરનું
મોં ફેરવી=મોં ચઢાવી
પીડા=પંચાત; દુઃખ
મન ડગવા દીધું નહિ=મરજી મુજબ કર્યું નહિ

પાઠ ૧૩.

મધમાખી=મધ બનાવનારી માખી
કુટુંબ=વંશ; ઓલાદ
છંછેડે=હરકત કરે
પીઠ=વાંસો
ઘાટ=આકાર
સોહામણી=શોભિતી
ભપકાદાર=રોફવાળા
કોરીને=કાણાં પાડીને
દુભાવો=નારાજ કરો
નુકસાન=બગાડ
સ્વાદે=લહેજતથી
નવાઇ=અચરજ

સાર-કોઇનું ભલું કરીએ તો આપણું ભલું થાય, અને કોઇનું બુરૂં કરીએ તો આપણું બુરૂં થાય.

પાઠ ૧૪.

મોસાળ=માના બાપનું ઘર; મામાનું ઘર
આંખ ટાઢી થઈ=સંતોષ થયો
અંગેઠી=પોક પાડવાની બટ્ટી
ઉલટભેર=હોંસથી
કેસ=ઠોકર
હોંસભેર=ઉમંગથી
પસ્તાયો=દીલગીર થયો
વાંક=ગુનો; તકસીર
સાજું=આખું
હરખ=આનંદ
ઉતાવળ=ઝડપ

સાર—(૧) કોઈપણ કામ ઉતાવળથી કરવું નહિ. (૨) જેવું આપણું તેવું સામાનું સમજવું.

પાઠ ૧૫.

ઢીંગલી=નાની પુતળી
તખતો=આરસો
ઝુટવી લીધો=એકદમ ઝડપ મારી લઈ ગયો
સરી પડયો=લપસી ગયો
બરડ=ઝટ ભાંગી જાય એવો
પછાડીએ=અફાળીએ
ખેંચતાણ=ખેંચાખેંચી
કાયર=હેરાન
પજવે=દુઃખ દે
ફુટી બદામ=ખોટી બદામ; નજીવી કિંમત
સહીઅરો=બેનપણીઓ
કટ્ટા=એક બીજાની સાથે બોલવું કે રમવું નહિ તે
આપણ=આપણે
સુખચેન=મઝા
શોક=દીલગીર
લાજ=આબરૂ
ઘટે=ઓછી થાય
નિંદે=ખોટું ખોટું બોલે
બળવંતા=જોરાવર
સદા=હંમેશા
લેશ=જરા
કલેશ=કંકાસ
કોય=કોઈ

હળીમળીને રહેવા વિષે.

સમજુતી—આપણે બને જણ ભાઇ અને બેન સંપીને હળીમળીને રહીએ તો સુખ થાય અને મજા પડે. પણ જો લડીએ કે કજીઓ કરીએ તો ઘણી દીલગીરી થાય, આબરૂ ઓછી થાય, અને લોકો નઠારૂં બોલે. (૧) હે જોરાવર બાપ પરમેશ્વર તું અમને હમેશાં સંપ આપ; (હળીમળીને રહેવાની બુદ્ધિ આપ) જેથી કરીને કોઈ દિવસ જરાપણ કંકાસ થાય નહિ; ને અમારા દહાડા સુખમાં જાય.

(૨) છોકરાં હળીમળીને રહેતાં હોય અને કોઇ દિવસ કોઈ લડે કે રડે નહિ. તેઓ હળીમળીને રમે, જમે અને ગીતો ગાય; તો મા ઘણી ખુશી થાય. (૩) **સાર-ભાઈ બેન સાથે સંપી ચાલવું.**

પાઠ ૧૬.

રામચંદ્રજી=અયોધ્યામાં એ નામના રાજા થઈ ગયા તે. હિંદુ લોકો તેમને પરમેશ્વરનો અવતાર માને છે

ઇચ્છા=મરજી

ગભરાટ=ગભરામણ

છેવટે=આખરે

ફેરવવા=બદલવા

ફાંફા=ખોટી મહેનત

ગણકાર્યું=માન્યું

ડસકાં=રડતાં રૂડતાં આચકા ખાવા તે

રોણું=રડવાનું તોફાન

ખીજવાયા=ગુસ્સે થયા

રડપર=રડવા પર

ગોદ=ખોળો

ધીરા=શાંત

છાના=મુંગા

પ્રધાન=વજીર

દર્પણ=આરસી

દશરથ=રામચંદ્રજીના બાપ

મહારાજા=મોટારાજા

શ્રી=સારા; શોભાયમાન

સાર-અક્કલ વાપરી યુક્તિથી કામ કરવું.

પાઠ ૧૭.

અગર વિચાર્યું=વિચાર વગરનું

જોડું=ઘણીધણિઆણી

કચરો પુંજો=કચરો વગેરે

પરવારી=નવરી થઇ

કથા=ઈશ્વર સંબંધી વારતા

મળતું=પેદાશ થતી

ગુજરાન=ગુજારો

છોકરાંછૈયાં=છોકરાં

પેટે=પોતાને

ઓછું આવતું=ખોટું લાગતું

પાપ=ખોટાં કામ

આધાર=આશરો; ભરોસો

સારૂં=ભલું; કલ્યાણ

આંગણું=બારણા આગળની જમીન

તરફડતું=તરફડીઆં મારતું

દયા=રહેમ; મહેર

ઉછેરીને=મોટું કરીને

જન્મ થયો=અવતર્યો

લોહિઆળું=લોહીવાળું

ગુસ્સો=રીસ

બેડું=ગાગર ને ઘડો

કકડા=ટુકડા

ભાંગીતુટી=સમજાય નહિ તેવી

બોલી=બોલ

મૂર્ખ=બેવકુફ

પાપી=ચંડાળ; દુષ્ટ	પુત્ર=છોકરો	વળે=કામ આવે
અભાગણી=કમનસીબ	જીવ=પ્રાણ	જાન=જીવ

વગર વિચાર્યું ન કરવા બાબત.

સમજુતી—જે માણસ વિચાર કર્યા વગર કામ કરે છે, તે પાછળથી દીલગીર થાય છે, જુઓ, એવાં વગર વિચારનાં કામ કરવાથી ઘણાના જીવ જાય છે. મરી જાય. (૧)

સાર—ઉતાવળથી વગર વિચારે કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૧૮.		
સંદેશો=ખબર	છાપખાનાવાળા= છાપખાનાનો માલીક	પંપાળી=હાથ ફેરવી
ખોડંગતો=લંગડાતો	ગોઠવણ=બંદોબસ્ત	ડર=બીક
દુઃખી=હેરાન	ગાર્ડ=સંભાળ રાખનાર	નજીક=પાસે; સોડે
અદદ=આશરો	સરનામું=ઠેકાણું	ઠરાવ=કરાર; થએલી વાત
હુંફાળું=ગરમ	સ્ટેશન=આગગાડી ઉભી રાખવાનું મુકરર ઠેકાણું	ઝપાટાબંધ=દોડતો
પરાળ=ભાતનું ઘાસ	ખડખડાટ=અવાજ	ખબરદાર=હોશિયાર
છાપું=ચાલતા વખતની ખબરનો છાપેલો કાગળ	સિસોટી=પીસવો	આઠ કલાકમાં ૧૫ મિનિટ બાકી=૭॥ વાગે
	ડરતો=બીતો	

સાર—(૧) દુઃખી પ્રાણીપર દયા રાખવી. (૨) જનાવરોને કેળવવાથી તે આ માણસ જેવું કામ કરી શકે છે.

પાઠ ૧૯.		
કોણી=હાથને વાળવાનો વચલો સાંધો	માથું મારી=હિંમત હરી	વેગળા=દૂર
ઢીમણું=ઢીમું	છાતીવાળો=હિંમતવાન	બઝાડી=વળગાડી
	ધરાયો=તરપત થયો	પેટભરી=જોઇએ તેટલા
	હડસેલો=ધક્કો	

સાર—(૧) ગરીબ માણસને મદદ કરવી. (૨) ઇશ્વરે આપણને બળ આપ્યું હોય તો તે ગરીબ માણસને મદદ કરવામાં વાપરવું.

પાઠ ૨૦.

ખલીફા=મહમદ પેગંબરના વારસ
પાદશાહ=મુસલમાન રાજા
દરબાર=રાજકચેરી
દેખાવડો=રૂપાળો
સુબો=સુબેદાર; સરદાર
નીમણુક=ગોઠવણ
હુકમ=આજ્ઞા
ખાસ=જુદો; ખાનગી
શાહજાદો=પાદશાહનો દીકરો
શાહજાદી=પાદશાહની દીકરી
ચીતરામણ=ચિત્ર
તહેનાતમાં=ખીજમતમાં; હજુરમાં
છોકરવાદી=નાદાની
કારણ=સબબ; મતલબ
નામદાર=પ્રખ્યાત; નામીચો
ફરમાવશો=હુકમ કરશો
સમજુતી=સમજણ
મોંએ ચઢેલો=વધારે ઓળખવાને લીધે બીક વગર બોલનાર
અરજ=વિનંતી
ફરજંદો=બચ્ચાં; છોકરાં
લાડ=વહાલ
અલ્લા=ખુદા; પરમેશ્વર
ગુનો=વાંક
માફ=ક્ષમા
દીલ=મન
દીલગીર=નાખુશ
ઓદ્ધો=હકુમત; સત્તા
નીમ્યો=નીમણુક કરી
કઠણ હૈયાનો=દયા વગરનો
રદ કરું=ફેરવી નાખું
આરબ=અરબસ્તાનનો રહેવાસી

સાર—માણસની રીતભાત ઉપરથી તેના ગુણની પરીક્ષા થાય છે.

પાઠ ૨૧.

આંધળો=જેને બે આંખે દેખાય નહિ તે
લંગડો=લુલો
ટેકરીઓ=ખાડા ટેકરા
માળા=પક્ષીનાં ઘર
આસપાસ=આજુબાજુ
કોહલાં=ફાડી ખાનારાં જાનવર
વાઘ=ફાડીખાનારું ચટાપટાવાળું જાનવર
વરૂ=કુતરા જેવું ફાડી ખાનારૂ જાનવર
ખોંખારો=અવાજ
આડે=અવળે
દુવા=આશિષ; આશીર્વાદ
ધોરી=મોટો; સરિયામ

સાર—એક બીજાને મદદ કરવી.

પાઠ ૨૨.

પડછાયો=ઓળો

ભાગોળ=દરવાજો; દરવાજા પાસેનો બજાર

ભાગ=હિસ્સો

પાર=કિનારો; કાંઠો

નદી=મીઠા પાણીનો રેલો પર્વત અથવા સરોવરમાંથી નીકળી ઢળતી જગામાં થઈ બીજી નદી કે સમુદ્ર મળે છે તે

કુદકો=છલંગ

પૂલ=નદીપરથી જવા આવવાને બાંધેલો રસ્તો

થાક=વિસામો; આરામ

અદેખો=બીજાનું સારૂં જોઈ બળે એવો

લોભી=લાલચુ

તરાપ=કુદકો; છલંગ

ખોળ=શોધ; તપાસ

પડાવી=ખુંચવી; છીનવી

દાનત બગાડી=પડાવી લેવાની ઇચ્છા કરી

ગુમાવ્યું=ખોયું

તાકે=ધારે; વિચારે

સાર—લોભ કરવો નહિ.

પાઠ ૨૩.

ખરીદ કર્યું=વેચાતું લીધું

સંદેહ=વહેમ; શક

હડખવા=કુતરા, કોહલાં વગેરેને એક જાતનો રોગ થાય છે તે

દરકાર=પરવા

ઠાવકું=ડાહ્યું

બચકું=ડાકું

ખામી=કસુર

છુટું મૂકી દીધું=છોડી દીધું

અભડાયો=અડકાયો

ભરોસો=વિશ્વાસ

સાર—આપણી આંખે ખરૂં દેખાયા છતાં બીજા પર ભરોસો રાખી ચાલી ચાલવું નહિ.

પાઠ ૨૪.

લખોટા=મંજો

છાનોમાનો=ચુપચુપ

બગાડયું=ખરાબ કર્યું

વિના=વગર

સજા=શિક્ષા

ભૂલીશ=વીસરીશ

ચોરી=છાની રીતે બીજાની વસ્તુ લેવી તે

ચોર=છાની રીતે બીજાની વસ્તુ લેનાર

પાઠ ૨૫.

કુહાડી=લાકડા ફાડવાનું હથિયાર

ભાયડો=મરદ; પુરુષ

શાણો=ડાહ્યો

બહાદુર=જોરાવર

ઘાવ=ઘા
ભાળે=જુએ
નીર=પાણી; જળ
તાંહી=ત્યાં
નિહાળ્યું=જોયું
માંહી=અંદર; મા
ડર્યો=બીધો

ઝૂલતાં ને સમાતાં=પાણીમાં આમ તેમ ડોલ્યાં કરતાં અને તેની અંદર સમાઇ જતાં
સુણી=સાંભળી
સાદ=અવાજ
ભલાં=દયાળુ

દેવી માતા=દેવી
વદે=બોલે
માથું હલાવી=ડોકું ધુણાવી; ના કહી
સંપત=દોલત
મહેર=મહેરબાની; દયા
જગનાથ=જગતનો ધણી; પરમેશ્વર

કુહાડી.

સમજુતી—નાનો છોકરો બાપની કુહાડી લઈ જોરાવર ડાહ્યો મરદ બન્યો ને જે કંઈ ચીજ જુએ તે ઘા મારીને કાપે, એમ રમતો ગામને પાદરે તળાવ ઉપર ગયો. (૧) ત્યાં તળાવમાં માછલાએ જરા પાણી હલાવ્યું તેથી છોકરાએ પાણીની અંદર કંઈક જોયું તેથી છોકરો મનમાં બીધો અને કુહાડી પાણીમાં પડી ગઈ, તે વખતે તે બહુ ઘાંટા પાડીને રડયો. (૨) હમેશાં પાણીમાં આમ તેમ ડોલ્યા કરતાં અને સમાઇ જતાં એવાં દયાળુ દેવી માતા છોકરાનો અવાજ સાંભળીને પાણી ઉપર આવ્યાં. દેવી બોલી કે આ રૂપાની કુહાડી લે, પણ છોકરો કહે છે કે હે ! માતા મારી કુહાડી એવી નથી. (૩) બીજી વખત સોનાની કુહાડી કાઢી લાવીને બતાવી ત્યારે માથુ ધુણાવી ના કહીને છોકરો કહે છે કે એ પણ મારી નથી. મને તો મારી કુહાડી બહુ ગમે છે. માટે હે ! દયાળુ માજી, તમે પાણીમાંથી મારી કુહાડી કાઢી આપો. (૪) દેવીએ કુહાડી કાઢી આપી, અને છોકરા સાથે બોલ્યાં, છોકરાને કહ્યું કે તને સુખ અને દોલત મળજો અને પરમેશ્વરની મહેરબાની થજો.

સાર—પારકી વસ્તુ પર લોભાવું નહિ.

પાઠ ૨૬.

ભરપુર=ભરેલો
પૈસે ટકે ખાલી=ગરીબ; પૈસા વગરનો
હાલત=દશા
ખૂટી ગયું=ઓછું થયું
ખૂબસુરત=દેખાવડો
હેત=પ્યાર; વહાલ
દેશાવર=પરદેશ
કપરા=અઘરા; સખત
લાચાર=નાચાર
મૂલ=કિંમત
મુકામે=ઘેર
હૈયું ભરાઇ આવ્યું= રડવું આવ્યું
પંપાળતા=હાથ ફેરવતા
બરદાસ=ચાકરી
પરવડે=ઓજે; પાલવે

સાર—દરેક માણસે પોતાના પ્રાણી પર ઘણોજ પ્યાર રાખવો અને જરા પણ દુઃખ દેવું નહિ.

પાઠ ૨૭.

ઝરો=પાણીનો વહેળો
ભરાવ=દેખાવ
આંખ=નજર
નારાજ=નાખુશ
બડબડવું=મનમાં બોલતું
લજવ્યું=શરમાવ્યું
શરીર=ડીલ
લલકારવું=લહેકારીને બોલવું
ચમકી=ચોંકી
પારધી=શિકારી
વટાવી=ઓળંગી
વખોડવું=ધિક્કારવું
મોહી પડ્યું હતું=રાજી થયું હતું
ફસાવી દીધું=દુઃખમાં નાખ્યું
કેડો=પૂઠ

સાર—કોઇપણ ચીજને વગર વિચારે વખોડવી કે વખાણવી નહિ.

પાઠ ૨૮.

શિઆળ=શિયાળવાં
શહેર=જેમાં છોબંધ ને હારબંધ ઘરો હોય અને સારાં સારાં બજારો હોય તે.
બચકાં=ડાકાં
રંગરેજ=રંગારો
જરદી=પીળો
પાસ=અસર
આંગણે=બારણે
કોઢ=પેઢી; લુહાર જે જગાએ બેસી ઘાટ ઘડે છે તે જગા
ભઠ્ઠી=મોટો ચુલો
ધગધગતા=ઘણાજ ઉના
નકલ=બીજાનું જોઇને કરવું તે; કોપી

સાર—કોઇની ખોટી નકલ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૯.

વરો=જમણવાર; નાત
ઘી=તાવેલું માખણ
પિયર=બૈરીના બાપનું ઘર
મણ=૪૦ શેર

ટાંકણે=ટાણે; અવસરે
મેળાપ=મુલાકાત
ચડભડી=લડી
રડ્યું ખડ્યું=જવલ્લેજ

લેખવે=ગણે
મોંઘે ભાવે=ઘણી કિંમતથી
ખપ=જરૂર; ઉપયોગ

રંક=ગરીબ
ભારેખમ=ભારઓજવાળા
માન=આબરૂ; ઇજ્જત

સાર—ભારેખમ થઈ ખુણે બેસી રહીએ, તે કરતાં બહાર પડી બધાના ઉપયોગમાં આવવું એ સારૂં છે, એમ કરવાથી વગર માગે માન મળે છે.

પાઠ ૩૦.

કુંવર=રાજાનો છોકરો
બાપકર્મી=બાપની કમાઇ ખાનાર
આપકર્મી=પોતાની કમાઇ ખાનાર
રાજપાટ=રાજગાદી
તીર્થ=પવિત્ર જગો
ધન=દોલત
ભાભી=ભાઇની વહુ
વતન=જન્મભૂમિ
ઓચીંતી=એકદમ

તરાપ=છલંગ
ઠેકાવી=ઠેકડો મરાવી
સેના=લશ્કર; ફોજ
ઉપરી=સરદાર
હિંમત=હામ
લૂણ=મીઠું; અનાજ
ફતેહ=જીત
પ્રાર્થના=માગણી
તડંગધુમ=ડંકો વગાડતાં તેમાંથી નીકળતો અવાજ

ડંકો=લડાઇનું વાજીંત્ર; નોબત
નિશાન=ધજા; વાવટા
દુશ્મન=શત્રુ
ફોજ=લશ્કર; સેના
તક=દાવ
સરદાર=ઉપરી
નાસભાગ=નાસાનાસ
કુંવરી=રાજાની છોકરી
બહાદુરી=હોશિયારી
વરમાળ=વરને કન્યા જે માળા પહેરાવે છે તે

સાર—જાતે પેદા કરી ખાવાની ઇચ્છા રાખવી.

પાઠ ૩૧.

દેડકો=ચોપગું પાણી તથા જમીનપર રહેનાર પ્રાણી

ઘાસચારો=ઘાસ વગેરે
લહેર=સપાટો
તડુકતો તડુકતો=લહેકાતી ચાલ ચાલતો

ખાબોચીઉં=પાણી ભરાએલો નાનો ખાડો
જીવ=પ્રાણ
ચઢાઉ=કોઇ વખાણ કરે તેમ ચઢે તેવી

ફુલાવી=મોટું કરી
બેટા=દીકરા
બોલ=શબ્દ
મમત=જીદ; હઠ
ગજા=શકિત
ઉપરાંત=વધારે

સાર—ગજા ઉપરાંત કામ કરે તો મરે, નહિ તો માંદો પડે. માટે ગજા ઉપરાંત કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૩૨.

ભિખારી=ભીખમાગનાર
તળાવડી=નાનું તળાવ
લપસી=ખસી; સરી
ધ્રૂજતો=કાંપતો; થરથરતો
ખાદી=જાડું લુગડું; દોટી
વાત=લાગત
મલમલ=ઝીણું સુતરાઉ કપડું
બફારો=પસીનો
સાહુકાર=રૂપીઆ ધીરવાનો ધંધો કરનાર
જેમ તેમ=ગમે તેમ
બેદરકાર=બેપરવા; ગરજ વગરનો
કસ=કેંસ
જાતે=પોતે

સાર—કપડાં મેલાં પહેરવાં નહિ, કપડાં ગમે તેમ પહેરવાં નહિ, કસ કે બોરીયાં છુટાં ન રાખવાં. ટોપી બરાબર ઘાલવી.

પાઠ ૩૩.

બ્રાહ્મણ=હિંદુની ઉંચી જાત
ગણેલા=અનુભવ મેળવેલા
સારો=લાયક
ધંધો રોજગાર=વેપાર વણજ
જડતો=સુઝતો; માલમ પડતો
દેશાવર=પરદેશ;બીજેદેશ
દોરીને=હાંકીને
સ્ત્રી=બૈરી
પગલાં=પગનાં તળીઆંનો આકાર
અંગુઠીઆ=પગને અંગુઠે પહેરવાનું ઘરેણું
જોડવાં=પગને અંગુઠે તથા તેની જોડેની આંગળીએ પહેરવાનું રૂપાનું ઘરેણું; વેઢ
નિશાની=એંધાણી
વહેળો=નાની નદી
શેલો=શીલા; પત્થર
ધોબી=લુગડાં ધોવાનો ધંધો કરનાર
ધોબણ=ધોબીની બાયડી
રાજમાર્ગ=મોટો રસ્તો
ઢુંકડું=પાસે; નજીક
છેક નજીક=ઘણુજ પાસે
ખંતીલા=કાળજીવાળા
મેળવ્યા=પેદા કીધા

સાર–ધ્યાન રાખી જોવાની અને તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ રાખવી.

પાઠ ૩૪.

મહિમા=મોટાઈ
જગપતિ=જગતનો; ધણી પરમેશ્વર
જગ=દુનિયા
રચી=બનાવી
રચના=બનાવટ; ગોઠવણ
નવરંગી=તરેહ તરેહના રંગના
તરુપાન=ઝાડનાં પાંદડાં
પા'ડ=પહાડ
કરાડ=કરાડા; ગુફા
સિંધુ=દરીઓ; સમુદ્ર
સરિતા=નદી
ઘાટ=પહાડ ઉપર ચઢવા ઉતરવાનો રસ્તો; ઓવારો
રળિઆમણી=શોભિતી
વાટ=રસ્તો
શીતળ=ઠંડો
સાર=સારી
સૂર્ય=સુરજ
વરસાદ=મેહ; મેઘ
ઝુલતાં=લટકતાં
મધુર=કાનને સારૂં લાગે એવું; મીઠું
નાદ=અવાજ; સાદ
કળા=તેજ; અજવાળું
રંગ=શોભા
મેદાન=ખુલ્લી લાંબી પહોળી જગા; ચોગાન
તરતાં=પાણી ઉપર રહેતાં
મહીં=માં
આંખડી=આંખ
ચાવણું=ખાવાનું; ખોરાક
સાથ=સાથે
કળા=હીકમત; યુકિત
કળી શકાય નહિ=સમજી શકાય નહિ
સરજી=પેદા કરી
સરજનહાર=પેદાકરનાર; પરમેશ્વર

પાઠ ૩૪ પરમેશ્વરની મોટાઈ.

સમજુતી—જગતના બનાવનાર પરમેશ્વરે આ દુનિયામાં ઘણીજ સારી બનાવટ કરી છે, તેણે આ દુનિયામાં નાના મોટા એમ ઘણી જાતના જીવો બનાવ્યા છે. (૧) તરેહવાર રંગના ખીલતાં ફૂલો, ગાયન ગાતાં પક્ષીઓ. અને સારા રંગવડે શોભતાં ઝાડનાં પાંદડાં, તથા પક્ષીની પાંખો તેણે બનાવ્યાં છે. (૨) પરમેશ્વરે મોટા પહાડો. કરાડા, દરીઆ, નદી. પહાડમાંથી જવા આવવાના રસ્તા, શહેર અને જંગલના રસ્તાની આ શોભિતી બનાવટ બનાવી છે. (૩) શિઆળામાં ઠંડો

પવન સારી ઠંડક આપે છે, અને ઉનાળામાં સુરજનો તાપ નક્કી ઘણો પડે છે. (૪) ચોમાસાની ઋતુમાં વરસાદ વરસે છે, ઝાડો પર ફૂલો લટકતા દેખાય છે, અને મોરનો મીઠો અવાજ સંભળાય છે. (૫) અજવાળીઆમાં ચંદ્રનું અજવાળું આનંદ આપે છે, અને અંધારીઆમાં તારાના પ્રકાશનો રંગ શોભિતો દેખાય છે. (૬) રમવાને અને મોજ ભોગવવાને માટે મોટાં મેદાનો બનાવ્યાં છે. વળી પાણીમાંના વેલા અને તેનાં પાંદડાં કેવાં તરે છે! (૭) હે પરમેશ્વર! તેં જોવાને માટે આંખ આપી છે, સાંભળવાને માટે કાન આપ્યા છે, અને બોલવાને માટે જીભ આપી ઘણું સારું કર્યું છે. (૮) વળી દાંત આપ્યા તેની સાથે ખોરાક આપીને બહુ ઉપકાર કર્યો છે; હે! પેદા કરનાર પરમેશ્વર તેં જુક્તિ કરી છે તે સમજી શકાય તેમ નથી. (૯) સાર-પરમેશ્વરે માણસ જાતના સુખને માટે દુનિયામાં બધી વસ્તુઓ બનાવી છે, માટે તેનો પાડ વાળવા દરરોજ તેની ભક્તિ કરવી.

પાઠ ૩૫.

વિસાળ=લાંબા પહોળા
છવાએલ=છવાઇ રહેલી
તંબુ=કપડાનું ઘર
તાડ=સૌથી ઉંચું ઝાડ
કેળ=કેળાંનું ઝાડ
પલ્લવ=પાંદડાં
વનસ્પતિ=ઝાડ, છોડ, વેલા વગેરે
ધરી=પહેરી
સોહાય=શોભે
કોયલ=કાળા રંગનું મધુર રાગનું પક્ષી
કલ્લોલ=મજા; આનંદ
તીતર=તીણા રાગનું પક્ષી
વિશેષ=વધારે
બેશ=સરસ; સારી રીતે
કેસુડો=ખાખરના ફૂલનો
ઘોળી=હલાવીને;
ફુવારા=પાણી ઉંચું ઉરાડવા માટે બનાવેલો ઘાટ
નવરંગ=તરેહ તરેહના રંગ
અપાર=ઘણુંજ
મોર=આંબાનાં ફૂલ
કોર=બાજુ
ચાંદની=ચંદ્રમાનું અજવાળું

પાઠ ૩૫. પાનખર ઋતુ (વસંત ઋતુ)

સમજુતી—મોટા વડના ઝાડ પર પથરાએલા વેલા તે જાણે તંબુ ઉભો કર્યો હોયની ! એવું દેખાય છે. તંબુપર જેમ ધજા, વાવટા ફરકતા હોય તેમ, કેળ, નાળિએરી અને તાડનાં ઝાડ તે ધજા ને વાવટા જેવા જણાય છે. (૧)ઝાડનાં પીળાં અને પાકાં પાંદડાં હોય તે ખરીને જમીનપર પડે છે, પછી ઝાડને નવાં પાંદડાં આવે છે તેથી ઝાડ શોભિતાં દેખાય છે. (૨) વસંત ઋતુમાં જુનાં પાંદડાં પાકાં થવાથી ખરી પડે છે અને તેને બદલે નવાં પાંદડાં ફૂટી નીકળે છે. કોયલ મધુર શબ્દ બોલે છે; તીતર, કબુતર અને બીજાં ઘણાં પક્ષીઓ સારા રાગથી ગાય છે, અને સારી રીતે નાચે છે. (૩) લોકો કેસુડાનાં ફૂલનો કેસુડો રંગ ઘોળીને હોળી રમે છે, એટલે રંગની એક બીજા પર પીચકારી મારે છે. બાગમાં ફુવારા ઉરાડે છે; અને બજારો તથા ચોકમાં પાણી છાંટે છે. મતલબ કે પાણીનો છંટકાવ કરે છે. (૪) ભમરાઓ ગું ગું અવાજ કરે છે, અને ઝાડો પર ઘણા તરેહવાર રંગો દેખાય છે; આંબા ઉપર મોર આવવાથી તે શોભે છે, અને ચોતરફ ચાંદની શોભી રહી છે. (૫) માણસો લહેજતથી-ખુશીથી શીખંડ ખાય છે અને ઠંડું પાણી પીએ છે. પશ્ચિમ અને દક્ષિણ તરફના પવનથી શરીર સુખી થાય છે. (કારણ પશ્ચિમ અને દક્ષિણમાં દરીઓ હોવાથી પવન ઠંડો આવે છે.)

પાઠ ૩૬.

ટેકરો=જમીન વધીને ઉંચી થઇ હોય તે

પડછાયો=ઓળો

ઓળો=પડછાયો

પીઠ=વાંસો

ઉગમણી=પૂર્વ; સુરજ જે દિશામાં ઊગે છે તે

આથમણી=પશ્ચિમ; સુરજ જે દિશામાં આથમે છે તે

ઉત્તર દિશા=પૂર્વ દિશા તરફ મોં કરી ઉભા રહેતાં જેણી ગમ ડાબો હાથ આવે તે

દક્ષિણ દિશા=પૂર્વ દિશા તરફ મોં કરી ઉભા રહેતાં જેણી તરફ જમણો હાથ આવે તે

ઉત્તર દિશામાં આકાશમાં જે તારો એકની એકજ જગાએ ઝીણો ઊગતો દેખાય છે તેને **ધ્રુવનો તારો** કહે છે.

સવાલ—પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી ? પડછાયો સુરજથી કઇ દિશામાં હોય ? લાંબામાં લાંબો અને ટુંકામાં ટુંકો પડછાયો ક્યારે હોય ? ઉત્તર દિશા શી રીતે જાણવી ? દહાડે દિશાઓ શા ઉપરથી જાણી શકાય ? રાત્રે દિશા શા ઉપરથી જાણી શકાય ? સામસામી દિશાઓ ગણાવો.

પાઠ ૩૭.

બેસતું વર્ષ=કારતક સુદ ૧
દાંડી=પંખાની હાથમાં પકડવાની લાકડી
માપ-બરતર
મથાળે=ટોચે
ફુટ=બાર ઇંચ; અડધો ગજ
લંબાઇ=લાંબાપણું
પહોળાઈ=પહોળાપણું
ઇંચ=તસુ; સવાકા જેટલી જગા
મધ્યમાં=વચમાં
પગથીઉં=નાની ઓસરી
ચોર=શુંવેરીઆ
કરા=ભીંત; દિવાલ

સવાલ—નકશામાં ઉત્તર દિશા ક્યાં હોય છે ? ઉત્તરની સામે કઇ દિશા ? પૂર્વ ને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી ? નિશાળનો નકશો શી રીતે કાઢશો ?

પાઠ ૩૮.

ધોરી=સરિયામ
આગગાડી=વરાળથી ચાલતી ગાડી
નિશાન=એંધાણ
સમજ=સમજણ; ભાન
ખેતર=અનાજ પાકે છે તે જગા
ગોચર=ગાયને ચરવાની જગા

સવાલ—રસ્તો બતાવવાને બેવડી લીટી શા માટે દોરવી ? નદી કેણી તરફ વહે ?

પાઠ ૩૯.

વગડામાં=ઉજ્જડ જગામાં
પોપડો=ઢોરને ચરવાની જગા; ચરો; બીડ
આંબાવાડી=આંબાના ઝાડ ઘણાં હોય એવી વાડી
નિચાણમાં=ઢળતી જગામાં

ઢાળ=ઢોળાવ

દહેરૂં=દેવળ

કાંઠે=કિનારે

ભાઠું=કાંઠાપરની ખેડવા લાયક જગા

વહેણ=રેલો; પ્રવાહ

ચાલાક=ચંચળ

પાર=કાંઠો; કિનારો

પાળ=કારણ

ડાંગર=ભાત

મસ=ઘણું

ઈશાન=ઉત્તર અને પૂર્વ દિશા વચ્ચેનો ખુણો

નજરે પડયા=દેખાયા

સુગમ=સહેલું

સવાલ—પવન કઈ દિશા તરફ વાતો હતો તે શા ઉપરથી કહ્યું? ટાઢો પવન લાગવાનું કારણ શું? તળાવ કોને કહેવું? નદીને કેટલા કાંઠા હોય અને તે કયા કયા? જમણો અને ડાબો કાંઠો શી રીતે જાણી શકાય? નદી શા કામમાં આવે? જ.—ત્રીજી ચોપડીના ૪૦ મા પાઠની કવિતા વાંચો. ખુણા કેટલા છે અને તે કયા કયા? કઈ કઈ દિશાઓની વચ્ચે ખુણા હોય નહિ?

પાઠ ૪૦.

વાળુ=રાતનું જમવાનું

ગમ્યું=ગોઠયું

ચોરો=-સરકારી ઉતારાનું મકાન

મુખી=પટેલ; ગામનો ઉપરી

ગંધ=ખરાબ વાસ

બંદોબસ્ત=ગોઠવણ

હવાલદાર=પટેલના તાબાનો સિપાઇ

મામલતદાર=તાલુકાનો ઉપરી અમલદાર; પટેલ તલાટીનો ઉપરી

ભરણું=પટેલ તલાટીએ ખેડુત પાસેથી મહેસુલના રૂપીઆ લઇ એકઠા કર્યા હોય તે

તલાટી=ગામની વસુલાત ઉઘરાવનાર

રાવણીઓ=વરતણીઓ

તાલુકો = ઘણાં ગામ મળીને થયેલો તે

તાલુકે=મુખ્ય કચેરીએ

હુંડી=રૂપીઆ મળવાનો કાગળ; મનીઑર્ડર

માસ્તર સાહેબ=પોસ્ટ માસ્તર

ટપાલી=કાગળ વહેંચનાર

ગેરહાજર=હાજર નહિ તે

માંદો=બિમાર; રોગી

દાકતર=અંગ્રેજી દવા જાણનાર

સવાલ—ચોરો એટલે શું? મુખી, તલાટી, પોસ્ટ માસ્તર, દાકતર એ દરેકનાં કામ સમજાવો.

પાઠ ૪૧.		
સોનેરી=સોનાના રંગ જેવો; પીળો	અંગારા=સળગતા કોયલા	ખોરાક=ખાવાની વસ્તુ
ખેડુત=ખેતીનું કામ કરનાર	ચળકતો=ઝળકતો	તાજી=તરતની
હળ=જમીન ખેડવાનું ઓજાર	દાતણપાણી=દાંત સાફ કરવા તથા મોઢું ધોવું તે	લહેર=સપાટા
	ઝાડીને=ઝપટીને	ધંધો=રોજગાર; વેપાર
		જન=માણસ
		નમતો=આથમતો
		ઘોંઘાટ=અવાજ

સવાલ—સુરજ ઊગતા પહેલાં પૂર્વ દિશામાં વાદળ અને વાદળાંની કોરો કેવી જણાય છે? અજવાળું શેમાંથી આવે છે? સવાર થઇ શાથી જણાય છે? સવારમાં માણસ, પશુ, પક્ષી શું કરે છે? છોકરાઓએ પાઠ ક્યારે કરવો જોઇએ? સાંજ પડી ક્યારે કહેવાય? સુરજ ઊગતાં પહેલાં અને આથમ્યા પછી થોડું અજવાળું રહે છે તેને શું કહે છે? (જ. ઝળઝળીઉં) સાંજના દેખાવની વાત કહો.

પાઠ ૪૨.		
વાતો=ફુંકાતો	ગુંગળાઇ=ગભરાઇ	ભરવાડ=ઘેટાં; બકરાં ચરાવનાર
જોરથી=ઝડપથી	ઝપાટો=સપાટો	ઘસડી=ખેંચી
ઠરી જાય છે=ઠંડા પડી જાય છે.	તોફાન=પવનનું બહુ જોરથી વાવું તે	ધાન્ય=અનાજ
ટિકિટ=દાખલા થવાની ચિઠ્ઠી	ઉથલી=ગબડી; ફેરવાઇ	વહાણો=મોટી હોડીઓ
	મૂળમાંથી=જડમાંથી	અકળામણ=ગભરામણ
		વાદળાં=વરાળનો જથો

સવાલ—હવા ક્યાં ક્યાં હોય છે? બધેજ હવા છે એ સાબીત કરી બતાવો. હવાની જરૂર કોને છે? હવા ન હોય તો શું થાય? પવન એટલે શું? હવા ને પવનમાં શો ફેર છે? પવનનું તોફાન ક્યારે થાય? પવનથી થતા ફાયદા ગેરફાયદા ગણાવો.

સાર–હવા વગર પ્રાણી જીવી શકે નહિ, માટે દયાળુ પરમેશ્વરે તે બધે ઠેકાણે ભરી રાખી છે.

પાઠ ૪૩.

દુઃખ=વીટંમણા
ચુરો=ભુકો
કણ=રજકણ
છુટા=જુદા
અક્ષરો=હરફો; દસ્તકો
પીગળતો=રસ થતો
નિર્દય=દયા વગરનો
કઠણ=સખત
ગાંગડો=ગટ્ટો
ઝાંખો=તેજ વગરનો
કહેણી=કહેતી; કહેવત
જન્મ=પેદાસ
દરીઓ=સાગર; સમુદ્ર
તળીઉ=નીચેનો ભાગ
જંતુ=ઝીણા જીવડાં
વેહ=છિદ્ર; કાણાં
થર=પડ
ચાંચવો=જમીન ખોદ-વાનું ઓજાર; તીકમ
હકીકત=વાત

સવાલ–ચાકનો કેમ સહેલાઇથી ભુકો થઇ શકે છે? ચાક પોચો છે તેથી શા ઉપયોગમાં આવે છે? ચાકને ભટ્ટીમાં નાખે તો શું બને છે? ચુનો શું કામમાં આવે? ચાક પાણીમાં ઓગળે કે નહિ? પાણીમાં ઓગળે એવા પદાર્થના નામ દો. જે પદાર્થ પાણીમાં ઓગળી જાય તે પદાર્થ કેવા કહેવાય? જ. દ્રાવ્ય. ન ઓગળે તે કેવા કહેવાય? જ. અદ્રવ્ય. ચાકમાં કેવો ગુણ છે કે જેથી તે પાણી ચૂસે છે? જ. છિદ્રાળુ. બીજા કયા કયા પદાર્થો પાણી ચૂસે છે? છિદ્રાળુ પદાર્થનાં નામ દો. ચાક દેવતામાં પીગળી જાય કે નહિ? દેવતામાં પીગળે એવા પદાર્થના નામ દો. ઓગળવું અને પીગળવું એમાં ફેર શું? ચાકને ભોંય પર પછાડીએ તો શું થાય? ચાકમાં કયો ગુણ છે કે જેથી તેને પછાડ-વાથી ભાંગી જાય છે? જ. બરડ. બરડ ગુણવાળી ચીજોનાં નામ દો. ચાક શી રીતે બને છે? જે પદાર્થ જમીનમાંથી નીકળે તે કેવા કહેવાય? જ. ખનીજ. ખનીજ પદાર્થનાં નામ દો. ચાકનો ઉપયોગ તથા ગુણ કહો.

પાઠ ૪૪.

ટીપે=ઘડે

પતરાં=ધાતુને ટીપીને અથવા રસ કરી લાંબા ચોડા બનાવે છે તે

ગાળીને=રસ કરીને

કાતર=કાપવાનું ઓજાર

ચંબુ=શિરોઇ

નાળચાં=નળી

કથરોટ=મોટી થાળી

ખાટી=ખટાશવાળી

ઝેરી=ઝેરવાળો

સિક્કા=ચલણી નાણું

ટંકશાળ=સિક્કા પાડવાની જગા

સવાલ—તાંબા પિત્તળનાં વાસણ બનાવનાર તથા વેચનારને શું કહે છે? સુથાર, લુહાર, કુંભાર, સોની શેના ઘાટ બનાવે છે? તાંબું ક્યાંથી નીકળે? એ કેવો પદાર્થ કહેવાય? તાંબાનાં ગુણ કહો. તાંબાનાં કયાં કયાં વાસણો બને છે? તમારા ઘરમાં તાંબાનાં જે જે વાસણો હોય તે ગણાવો. તાંબાના કાટને શું કહે છે? તેનો રંગ કેવો હોય છે? તે ખાવામાં આવે તો શું થાય? તાંબા પર કાટ શી શી રીતે ચઢે છે? તાંબાના વાસણ પર કાટ ન ચઢે માટે શું કરે છે? કલાઇનો રંગ કેવો હોય છે? તાંબાના કયા સિક્કા બને છે? ટંકશાળ એટલે શું? તાંબાનો ઉપયોગ કઇ કઈ ધાતુ બનાવવામાં થાય છે?

પાઠ ૪૫.

ખાણ=જમીનમાંથી ધાતુ વગેરે કાઢવા માટે ખોદેલો ખાડો

ઇનામ=ખુશ થઇ આપવું તે; ભેટ

મેળવણી=ભેગ

ઓગળીને=રસ થઇને

મજાગરાં=અડવાં; જેના વડે બારણું ઉઘડે દેવાય તે

તાસકો=ઢાંકણાં

પવાલી=લાંબુ પીપ

શિરોઇ=સાંકડા મોઢાનું વાસણ; ચંબુ

કાટ=કીટ

કલાઇ=ઝાંખા સફેદ રંગની ધાતુ

માંજેલાં=ઘસીને સાફ કરેલાં

સસ્તું=સોંઘું

સવાલ-ધાતુમાં કયા કયા ગુણ હોય છે? ધાતુઓ ક્યાંથી નીકળે છે? ધાતુ એ કેવો પદાર્થ કહેવાય? પિત્તળ શી રીતે બનાવે? પિત્તળનો રંગ કેવો હોય છે? જસતનો રંગ કેવો હોય છે? તાંબુ ને

પિત્તળ એમાં કઠણ કોણ ? શા માટે પિત્તળ વધારે કઠણ ? પિત્તળનું શું શું બને છે ? તમારા ઘરમાં પિત્તળનાં વાસણ હોય તેનાં નામ દો. પિત્તળ ઉપર કાટ ચઢે છે કે નહિ ? પિત્તળના વાસણને કલાઇ કરાવવાનું કારણ શું ? તાંબું અને પિત્તળ એમાં જલદી કોણ કટાય ? ઝાંખું કયું વહેલું પડે ? તાંબા અને પિત્તળનો શેરનો ભાવ કહો.

પાઠ ૪૬.

ઘાસનું બજાર=ઘાસની પીઠ
ચરો=પોપડા; ઘાસ ઊગવાની જગા; બીડ
કુમળું=નરમ
છાવામાં=ઢાંકવામાં
વણીને=વળ દઇને
મુળીઆં=મૂળ
ધાર=અણી
દાભ=દરભ
ઝીંઝવો=એક જાતનું ઘાસ
ચરાઉ=ચરનારા
ગંજી=ઘાસના ઢગલા
ગડી=ગાંઠ
સુગંધ=સારી વાસ
મોથ=સુગંધીદાર ઘાસ
ખુજલી=ખસ
ધુપેલ=માથામાં ઘાલવાનું સુગંધીદાર તેલ
અત્તર=સુગંધીદાર વસ્તુનો કસ
દરો=એક જાતનું ઘાસ; ધરો
જડ=મૂળ
ફરી ફરીને=વારે વારે
ઉપલાણે=ઉપર ભાગમાં
વાટ=રસ્તો
ચમરી=છોડ ઉપરની પાંખડી
સુંવાળી=લીસી
વાસ=સોડમ
સુપડા=ઝાડકવાને વાંસની ચીપ કે ઘાસનું બનાવે છે તે.
સાદડી=ચટાઈ
પડા=ઝુડા
કૂટીને=છુંદીને
મૂંજ=સરકટની પાંદડીને પલાળી કુટેલી તે
ખાટલા=દોળીઆ

સવાલ—જે ખેતરમાં દાભ ઊગે તે ખેતર શા કારણથી નકામું થઇ જાય છે ? દાભનાં મુળીઆં કેવાં હોય ? પાંદડીની કોર કેવી હોય છે ? કુમળું દાભ શું કામમાં આવે છે ? પાકટ થયા પછી શું કામમાં આવે છે ? દાભ શું કામમાં આવે ? ઝીંઝવો શું કામમાં આવે છે ને ક્યાં ઊગે છે ? એના મુળીઆ પર શું થાય ? એ ગડીને શું કહે છે ?

મોથ શા શા કામમાં આવે છે? દરો કાઢી નાખવા છતાં ફરીથી કેમ ઊગી નીકળે છે? સરકટ ક્યાં થાય? સરકટ જનાવરના ખાધમાં આવે છે કે નહિ? નહિ આવવાનું કારણ શું? સરકટની સળીઓ સુકાયા પછી શા શા કામમાં આવે? એની પાંદડીને કૂટીને પલાળે છે તેને શું કહે છે? મૂંજ શા કામમાં આવે છે? કયા કયા ઘાસ ખાટલા ભરવાના કામમાં આવે છે.

પાઠ ૪૭.

વાવરવા=રોપવા

સાંઠો=જુવાર વગેરેનો લાંબો દાંડો

પરાળ=ભાતનું ઘાસ

ગાંઠ=ગડી

સળંગ=આખી

પેર=પેરીઉં

ગુચ્છો=ગુચળું; જથો

નજર કરો=ધ્યાન આપો

બી=બીઆં

ખાતર=ઘાસ, છાણ વગેરે કોહી ગએલો કચરો

પૂરીને=નાખીને

ભીલ=વગડામાં રહેનાર જાત

નાગલી=બાવટો

સામો=એક જાતના ઘાસનું બી

થેક=ચીઢા કે ડુંગળાનાં મૂળની ગાંઠો

ઢેબરાં=મીઠું મરચું નાખી જુવાર બાજરીના કરેલા રોટલા

ખસલી=એક જાતનું ઘાસ

કડબ=જુવારનો સુકો સાંઠો

રાતડીઓ=રાતી જુવાર

બીડ=ઘાસ ઊગવાની જમીન; ચરો

સવાલ—બાજરી, જુવાર અને ડાંગરના છોડનો ઘાસની સાથે મુકાબલો કરો. આપણે અનાજ ખાઇએ છીએ તે શું છે? ઘાસનું બી નાનું અને અનાજનું મોટું હોવાનું કારણ શું? મહીકાંઠો ક્યાં આવ્યો? મહીકાંઠાના ભીલ લોક કયું કયું અનાજ ખાય છે?

પાઠ ૪૮.

સખત=બહુ

એક સામટું=સાથે લાગુ

ભાણ=સુરજ; સૂર્ય

દાણો=જુવાર, અડદ વગેરે

કોઢ=ઢોર બાંધવાની જગા

નીરું છું=નાખું છું

છાશ=દહીંમાં પાણીનાખી વલોવી બનાવે છે તે

કૌવત=જોર

ચવડું=હળના નીચેના ભાગમાં કોશની સાથેનું અણીવાળું લાકડું

આળસુ=સુસ્ત

સડ=હળમાંનો વચમાંનો લાંબો સોટો; અહાલ

ચાસ=ખેતરમાં હળે કરી પાડેલા આડા ઉભા લિસોટા

હળપુણી=હળમાં લોઢાની કોશ હોય છે તે

ધુસરી=બળદની ખાંધે રહે છે તે લાકડું

છેડો=હળને છેડે પકડવાને ખીલી જેવું હોય છે તે; હલેડી

તાત=બાપ

નીપજાવે=પકવે

અન્ન=અનાજ

ધરે=પહેરે

સહે=ખપે; વેઠે

લટું=જબરો

ઉત્તમ=સૌથી સારી

પર=પારકો

ઉપકારી=આભારી

દીએ=આપે

શીખ=શિખામણ

ખંત=કાળજી

જગતનો તાત ગણાય એટલે જેવી રીતે બાપ છોકરાનું પોષણ કરે છે તેવીજ રીતે ખેડુત ધાન્ય ઉપજાવી આખા જગતનું પોષણ કરે છે. ખેતીને ઉત્તમ કહેવાનું કારણ કે એ ધંધો સ્વતંત્ર છે ને અનાજ જેવી જીવવાને ઘણી કામની વસ્તુને નીપજાવે છે.

હળની હકીકત—હળના મુખ્ય બે ભાગ છે. હળના પાછલા ભાગને તુંગું અને આગલા ભાગને સડ કહે છે. સડની લંબાઇ ૧૦ ફુટ અને તુંગાની લંબાઈ ૪ ફુટ હોય છે. તુંગું વચમાંથી જાડું, નીચેથી અણીદાર, અને ઉપરથી પાતળું હોય છે, જાડા ભાગમાં સડનો છેડો ઘાલે છે. તુંગામાં હળપુણી, ચવડું અને કસવાળો હોય છે. હળપુણી લોઢાની હોય છે, ને તે નીચેને છેડે ચવડાની ઉપર રહે છે. ચવડું પણ અણીદાર ને ત્રણ પાસાવાળું હોય છે. સડને બીજે છેડે ખીલો હોય છે, તેને સગન (સંબંધીઓ) કહે છે, તેને ધુસરૂં બાંધે છે, ધુસરૂં

બળદની ખાંધપર મૂકે છે, ધુસરૂં બળદની ખાંધેથી ખસી ન જાય માટે ધુસરાને બંને છેડે લાકડાની સમોલ હોય છે તે બળદની ડોકે જોતરથી બાંધે છે. હળપુણી જલદી ઘસાઇ કે ભાંગી ન જાય માટે લોઢાની કરે છે. તુંગાના ઉપરના ભાગમાં મુઠ્ઠીમાં આવે એવો લાકડાનો ગોળ કકડો બેસાડેલો હોય તેને છડો કહે છે. હળ હાંકતી વખત ખેડુત છડાપર ભાર દે છે તેથી હળપુણી ભોંયમાં ઉતરે છે, અને જમીન ખોદાઇને પોચી થાય છે ને ચાસ પડે છે.

સવાલ—હળનું ડ્રોઇંગ પાડી તેના દરેક ભાગપર નામ લખો. હળના દરેક ભાગનો ઉપયોગ સમજાવો.

ખેડુત વિષે.

સમજુતી—અરે! ખેતી કરનાર, તું ખરેખર જગતનો બાપ ગણાયો છે કારણ કે તું ખેતી કરે છે, તેથી બધા પ્રાણીને ખોરાક મળે છે. આ આખી દુનિયાનું પોષણ કરનાર પણ તુંજ જણાય છે. (૧) તું કપાસ, ફળ, ફૂલ, ઘાસ અને અનાજ પકવે છે, તોજ બધા પ્રાણીઓ અનાજ ખાય છે અને માણસો ખુશીથી કપડાં પહેરે છે.(૨) તું વરસાદ ને તડકો વેઠે છે અને વળી ઘણી મહેનત કરે છે. તેથી તું શરીરે જબરો બને છે, અને હંમેશાં સંતોષથી ફરે છે, એટલે સંતોષી રહે છે. (૩) ખેતી નકકી સૌથી સારી છે, વળી તે પારકાના પર ઉપકાર કરનારી છે; તું કાળજીથી ખેતી કરે છે અને જગતને સારી શિખામણ આપે છે, કે તમે સારી પેઠે મહેનત કરશો તો જબરા, સંતોષી અને પારકાનું ભલું કરનારા થશો.

સાર—કહેવત છે કે "ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વ્યાપાર, નકૃષ્ટ નોકરી, નિદાન ભીખ એટલું ન આવડે તો દલાલી શીખ.",

પાઠ ૪૯.

પાળ=કારણ
લીલાંછમ=ઘણાંજ લીલાં
ક્યારડા=ક્યારા
ધરૂ=કુમળા છોડ; તરૂ
ઝીલવો=ખમવો
ભરડીને=ભચડીને
છોડા-ફોતારાં

સવાલ—ડાંગર શી રીતે વાવે ? ધરૂ એટલે શું ? ડાંગર ક્યારામાં શા માટે રોપે છે ? ડાંગરના છોડ પાકે ત્યારે કેવા રંગના થાય છે ? ડાંગર પાકયા પછી શું શું કરે ત્યારે ચોખા થાય છે ?

પાઠ ૫૦.

કોલું=શેરડીનો રસ કાઢવાનો સંચો; કોલ
પડછા=પાંતરાં
રસ=કસ
સંબંધી=વિષે; બાબત
પેર=ગંદેરી
વેંત=બિલ્લસ
આંખ=કળી
પીત=પાણીથી થતું કરસણ શાક વગેરે
તરકારી=શાક
માસ=મહીના
કુક્કર=ભુંડ
શિઆળવાં=શિઆળ
સંભાળ=તપાસ
પાકટ=પાકી
તાવડો=મોટો પેણો
છારી=પડ

સવાલ—શેરડી શી રીતે રોપે છે ? શેરડીની આંખ બતાવો. કોલુ એટલે શું ? કોલુ શેનું બને છે ? શેરડીમાંથી રસ શી રીતે કાઢે છે ? રસનો ગોળ શી રીતે બનાવે છે ?

પાઠ ૫૧.

તકરાર=વઢવાડ; રકઝક
વઢવા=લડવા
ધીમાં=શાંત
ઉજળો=સફેદ
ભાવ=હોંસ
સારા=સાજા
લોટ=આટો
કણક=રોટલી કરવા માટે બાંધેલો લોટ
જોર=શકિત
નકામો=ફોકટ
હિસાબ=ગણતરી
ઉપયોગના=જરૂરના
પૈસાદાર=પૈસાવાળા

સવાલ—માંદા અને દાંત વગરના માણસને કયો ખોરાક વધારે ઉપયોગી છે એનું કારણ શું ? ભાત શી રીતે બનાવે છે ? રોટલી શેની બનાવે છે ? ઘઉંની રોટલી શી રીતે બનાવે છે ? ગરીબ માણસો ઘઉં કેમ ખાતા નથી ?

પાઠ ૫૨.

મધપુડો=મધમાખીએ બનાવેલો પુડો	ઈચ્છા=મરજી	નિશાળ=ઠેકાણું
લટકતો=ટિંગાતો	નર=પુરુષ	મનોહર=મોહ પમાડનાર
વાઘરી=શિકારી	છખુણાવાળાં=છખુણાના આકારના	રચે=બનાવે
કામળો=ઊનનું લુગડું	જન્મ=જિંદગાની	તત્કાળ=તરત
ધુણી=ધુમાતો દેવતા; સળગતાં છાણાં વગેરે	રક્ષણ=બચાવ	ચૂસી=શોષી
ધરબાર વાગ્નાં=રખડતાં	ડંખ=ચટકો	સરે=થાય
પારકો=પરાયો; બીજાનો	પેસવા=દાખલ થવા	ગુણ=ફાયદો; લાભ
ચીજ=વસ્તુ	દયા=રહેમ	તમામ=બધું
	કવિતાના અર્થ.	તજે=છોડી દે
	હુન્નર=કસબ; કારીગરી	ઉદ્યોગી=મહેનતુ
		પંકાય=વખણાય

મધમાખી.

સમજુતી—હે ! મધમાખી તું મહેનતુ છે. અને વળી કારીગરીની નિશાળ છે. (કારીગરીની નિશાળ કહેવાનું કારણ એ કે મધપુડાના ખાના જેવી કારીગરી માણસથી પણ બરાબર થઈ શકે નહિ) મનને મોહ પમાડે એવો મધપુડો બનાવે છે, અને તરતજ તેમાં રસ મૂકે છે. (૧) મીઠું મધ ચૂસી લઇને તું મીણ બનાવે છે, તેથી એટલે મધ અને મીણથી ઘણાં કામ થાય છે અને તે ઘણોજ ફાયદો કરે છે. (૨) તું નાનું સરખું જીવડું છે, પણ મોટું ઉપયોગી કામ કરતું જણાય છે. વળી તું ડાહી ને ચોકખી દેખાય છે અને જરાપણ આળસ કરતી નથી. (૩) કીડી, કરોળીઆ. અને મંકોડા, વગેરે જે મહેનતુ જીવડાં કહેવાય છે, તેમાં પણ તુંજ વખણાય છે. મતલબ કે એ બધાં જીવડાં કરતાં તું વધારે મહેનત કરે છે.

સાર—માણસે ઉદ્યોગી અને હુન્નરી થવું.

સવાલ—મધપુડો કોણ બનાવે છે અને તે ક્યાં ક્યાં બાંધે છે? મધ ક્યાંથી લાવે છે? મીણ શેમાંથી બનાવે છે? મધપુડામાં કેટલી જાતની માખીઓ હોય છે અને તે કઈ કઈ? રાણીનું કામ શું છે? મધપુડાનાં ખાનાં કેટલાં ખુણાવાળાં હોય છે? ખાનાં કેટલી જાતનાં હોય છે? ઈંડાં ક્યા ખાનામાં મૂકે છે અને તે કોણ મૂકે છે? મોટા ખાનામાં ક્યાં ઈંડાં મૂકવામાં આવે છે? રાણી અને કામ કરનારી માખીમાં શો ફેર હોય છે? કામ કરનારી માખીઓ શું શું કામ કરે છે? નર અને માખીમાં શો ફેર હોય છે? નરને મારી નાખવાનું કારણ શું? મધ અને મીણનો ઉપયોગ કહો. મધમાખી પરથી આપણે શું શિખામણ લેવી.

પાઠ ૫૩.

શેખ=મુસલમાનની એક જાત

બતક=પાણીવાળી જગામાં રહેનારૂં પક્ષી

પીછ=પીછાં

ચીકટ=ચિકાશ

ભિંજાતું=પલળતું

નબળું=કમજોર

જોડાએલાં=સંધાએલાં

દાઢ=બેવડા દાંત

અણીદાર=તીણા

ગળી જાય છે=આખું ઉતારી દે છે

જાળવે=સાચવે; સંભાળે

ઢાંકી=છુપાવી

બીકણ=બીએ એવો

ધસીને દોડે છે—હુમલો કરે છે

માંજર=કલગી

દીપે છે=શોભે છે

ખોતરવાની=ખોદવાની

વહાણું વાય=સવાર થાય

સવાલ—બતક કેવી જગામાં રહે છે? બતકનું શરીર કેમ ભિંજાતું નથી? બતક શું ખાય છે? બતકની ચાંચ કેવી હોય છે? બતકને પાંખ છે ત્યારે કેમ ઊડી શકતી નથી? બતકને કેટલા પગ હોય છે? દરેક પગે કેટલાં આંગળાં હોય છે અને ક્યાં હોય છે? આપણે પાણીપર ચાલી શકતા નથી અને બતક શા માટે ચાલી શકે છે? બતક ખોરાકના કકડા કેમ કરી શકતી નથી? મરઘા અને બતકની ચાંચમાં ફેર શું?

મરઘા પાણીપર કેમ ચાલી શકતા નથી? મરઘી છે કે મરઘો તે શી રીતે ઓળખી શકાય? મરઘાં શા માટે પાળતા હશે? મરઘાં કોણ પાળે છે? મરઘો ક્યારે બોલે છે ને શું બોલે છે?

સાર—મરઘો બોલે છે તે પરથી સવાર ને બપોર સમજાય છે.

પાઠ ૫૪.

કાબરી=કાબરચીતરી

રૂ=કપાસમાંથી કપાસીઆ કાઢી લીધા પછી જે રહે છે તે

તણખલાં=તરણાં

માળો=પક્ષીનું ઘર

ખુણેખોચરે=ખુણામાં

દરેક ફેરે=દરેક વખતે

ભુરા=આસમાની

ટપકાં=છાંટ

લગી=સુધી

રઝળીને=રખડીને

ફાયદો=ગુણ

વીણીવીણીને=શોધી શોધીને

બીક=બીક; ડર

સવાલ—ચકલીના શરીરના ભાગ ગણાવો. ચકલીની ચાંચ કેવી હોય છે? ચકલી કેવા રંગની હોય છે? ચકલીને એક એક પગે કેટલાં આંગળાં હોય છે અને કેવી રીતે હોય છે? ચકલી ક્યાં રહે છે? માળા શેના બનાવે છે? ચકલી વરસમાં કેટલીવાર ઈંડાં મૂકે છે? બચ્ચાંને ક્યાં સુધી ખવડાવે છે? ચકલી શું શું ખાય છે? ચકલી દરેક ફેરે કેટકેટલાં ઈંડાં મૂકે છે? ઈંડાંનો રંગ કેવો હોય છે? ચકલી ખેડુતને શો ફાયદો કરે છે અને તે કેવી રીતે? ચકલીને કોની કોની બીક હોય છે? ચકલી ને ચકલો ઓળખવાની નિશાની શું?

પાઠ ૫૫.

દેખાવ=શોભા

ગરદન=બોચી

કેશવાળી=ઘોડાની ગરદન પરના વાળ

નકકર=સંગીન

સપાટ=સરખી

લગામ=દોર

તીણા=ધારવાળા

ચપટા=બેઠેલા

ભુસું=થુલું

દાણા=અનાજ

મજલ=મુસાફરી; અંતર

પાણીદાર=જોરવાળી; ઝડપથી દોડનાર

અરબી=અરબસ્તાની

નીમકહલાલ=ખાય તેનું ભલું કરનાર; ધણીનું

ભલું ચાહનાર	શરત=હોડ; હારજીત	જીન=ચામડાનું પલાણ
ધણી=માલીક	ટટ્ટી=કામડાની વાડ	સવારી કરે છે=મુસાફરી
પ્રીતિ=હેત; પ્યાર	કુદાવે=ફલંગ મરાવે	કરે છે

સવાલ—ઘોડાની ગરદન પરના વાળને શું કહે છે? કેશવાળી કોને કહે છે? ઘોડા સપાટ જમીનપર સપાટાબંધ દોડી શકવાનું કારણ શું? એના કાન કેવા હોય છે? લગામ કયાં ઘાલે છે? કયા દાંત વડે ખોરાક કાપે અને કયા વડે ચાવે છે? ઘોડો શું શું ખાય છે? નાળ શા માટે જડાવે છે? ઘોડાનો રંગ કેવો કેવો હોય છે? ઘોડાની કઈ કઈ જાતો છે? ઘોડામાં કયા કયા ગુણ છે? ઘોડો શા શા ઉપયોગમાં આવે છે? ઘોડો કેટલા વરસ સુધી જીવી શકે છે?

પાઠ ૫૬.	ખોંખારે=હણહણે	ધીરજવાળું=દુઃખ
શેઠ=શાહુકાર	ભુંકવું=ગધેડાનું બોલવું	ખમનાર
નાળબંધ=નાળ જડનાર	અડીઅલ=અડી જાય	કહ્યાગરૂં=કહ્યા પ્રમાણે
ખરી=જનાવરના પગના	એવું; જીદ્દી; હઠીલું	ચાલનાર
તળીઆનું હાડકું	ડોડ=અક્કલ વગરનો	ટટ્ટુ=નાનો ઘોડો
ફેર=તફાવત; ફરક	નવાઇ=અચરતી	ખચ્ચર=ગધેડી ને ઘોડાના
ઝુમખો=જથો	મહેનતુ=મહેનત કરે એવું	સંગમથી પેદા થયેલો બચ્ચું
		વાળ=નિમાળા; બાલ

સાર—ઘોડો, ખચ્ચર અને ગધેડાનો મુકાબલો—ત્રણેને બે આંખ, બે કાન, ડોકું, મોં, માથું, પીઠ, પુછડું, અને ચાર પગ હોય છે, ત્રણેનું મોં લાંબું હોય છે, ત્રણેના શરીર પર ટુંકા વાળ છે. પગને તળીએ ગોળ દાબડા છે. ઘોડા અને ખચ્ચરના ડોકાપર કેશવાળી હોય છે. ઘોડા કરતાં ખચ્ચરના પુછડાપર મોટા લાંબા વાળ આખે પુછડે હોય છે. ઘોડા કરતાં ખચ્ચર અને ગધેડાના કાન મોટા હોય છે. ગધેડા કરતાં ખચ્ચર મોટું, ને ખચ્ચર કરતાં ઘોડો મોટો હોય છે.

પાઠ ૫૭.

અકળગાય=પરમેશ્વરની માય

વાનાં=વસ્તુ

ધડ=ઓચીથી પગસુધીનો ભાગ

ડોકું=ધડની ઉપરનો ભાગ

તાળવું=મોઢાની અંદરનો ઉપલો ભાગ

ભવાં=ભમર; આંખ ઉપરના કમાનદાર વાળ

પોપચું=આંખનું ઢાંકણ

ખાળે=અટકાવે

છેડો=નાકું મૂળ શરૂઆત

ગળું=ઓચીની પછવાડેનો ભાગ

વચલેગાળે=વચ્ચોવચ્ચ

કેડ=કંમર

ઢીંચણ=ઘુંટણ

સાર—શરીરના મુખ્ય બે ભાગ ડોકું ને ધડ છે. ડોકામાં માથું (માથા ઉપરનો ભાગ ખોપરી કહેવાય છે. તે પર વાળ ઊગે છે.) કપાળ, લમણાં, કાન, આંખ, નાક, મોઢું, (મોઢાંની અંદર જીભ, દાંત અને તાળવું છે) ગાલ, ગળું, ઓચી, દાઢી, અને હડપચી છે. ધડમાં બે હાથ, ખભા, બગલ, છાતી, પેટ, ડુંટી, પેઢુ, કેડ, વાંસો, બે પગ, જાંઘ, ઢીંચણ, નળો, પાટલી, તળીઉં, એડી અને ઘુટી છે.

પાઠ ૫૮.

ઈંદ્રિય=જે વડે કોઈ વસ્તુનું કંઈપણ જ્ઞાન [થાય તે

ફીકર=ચિંતા

ધબાકો=અવાજો

જ્ઞાન=સમજ

સવાલ—ઇંદ્રિયો કોને કહેવી? ઇંદ્રિયો કેટલી છે ને ને કઈ કઈ? આંખ, કાન, નાક, જીભ અને ચામડીનો ઉપયોગ કહો. આંખ વડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય? જ. રંગ, આકાર અને ચળકાટ. હાથવડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય? જ. ભારે કે હલકું; પોચું કે કઠણ; લીસું કે ખરબચડું; ટાઢું કે ઉનું; અને આકાર. કાન, નાક અને જીભ વડે પદાર્થના કયા ગુણ જણાય? જ. નાક વડે વાસ; કાન વડે અવાજ અથવા રણકો; અને જીભ વડે સ્વાદ.

પાઠ ૫૯.

રંગરેજ=રંગારો
કીરમજી=રાતો
મૂળ રંગ=લાલ, પીળો અને વાદળી રંગ
ઝાંખા=તેજ વગરના
સેલા=દુપટ્ટા
સાલ્લો=બાયડીને પહેરવાનું સુતરાઉ લુગડું
ગળીનો રંગ=કાળો રંગ
વત્તા=વધારે
ખુલતા=બહાર પડતા

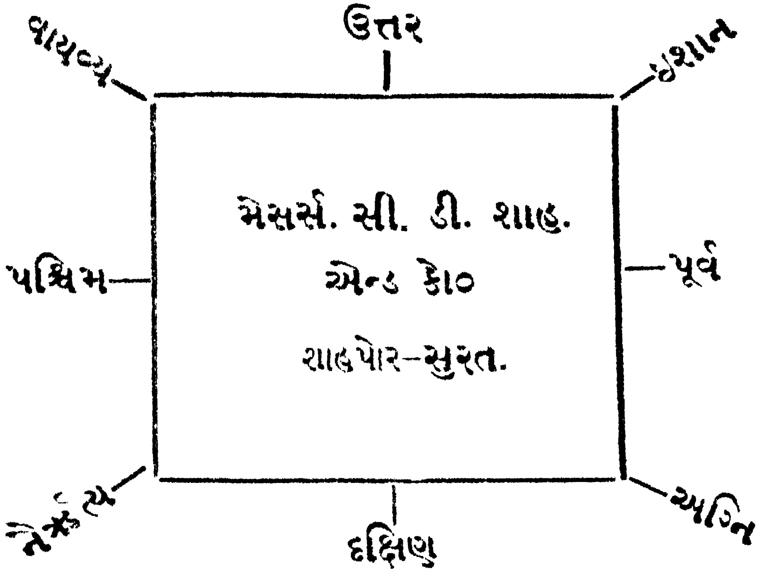
સવાલ—રંગરેજ શું કામ કરે છે? મૂળ રંગ ગણાવો. કીરમજી રંગ બનાવવાની રીત કહો. કીરમજી રંગથી કયા કયા લુગડાં રંગાય છે? કેસરીઓ રંગ શી રીતે બનાવશો? કેસરીઓ રંગ કહેવાનું કારણ શું? લીલો, નારંગી, તપખીરીઓ અને કત્થાઇ રંગ શી રીતે બનાવશો? ધોળા રંગમાં થોડો કાળો રંગ મેળવીએ તો કયો રંગ બને? ઝાંખો ભુરો રંગ શી રીતે બને? ખુલતો વાદળી રંગ બનાવો. ગુલાબી શું શું મેળવીને બનાવે છે? મૂળ રંગથી બીજા રંગો શી રીતે બનાવે છે?

પાઠ ૬૦.

ઉઘાડો=નાગો; લુગડાં પહેર્યાં વગરનો
કાંતીને=તાર કાઢીને
દોશીવાણીઓ=કાપડીઓ
છીંટ=તરેહવાળું કપડું
જંગલી=સમજણ વગરના
છાલ=છોડું
રંગદાર=રંગવાળું
ઢાંકણ=કવર
રૂવાંટી=ઝીણા વાળ
ગરજ સારે=કામ કરે
ભોંગડાં=જાડાં પડ
જામદાની=ઝીણું બુટ્ટાદાર લુગડું
બાસ્તો=સુતરાઉ કપડું
ખાદી=દોટી

સવાલ—લુગડાં પહેરવાથી શો ફાયદો? ઊન એટલે શું? ઊનનું કયું કાપડ બને? ઘેટાંને ટાઢ કેમ વાતી નથી? ઊન સિવાય બીજાં શેનાં લુગડાં બને છે? રૂ કયાં થાય છે? જંગલી લોકો ઊન અને રૂનાં લુગડાં પહેરતાં નથી ત્યારે કેવાં કેવાં લુગડાં પહેરે છે? પશુ, પક્ષીને લુગડાં પહેરવાની જરૂર શા માટે પડતી નથી?

ભૂગોળની શરૂઆત.

દિશા—(સ. ૧) દિશા કેટલી છે? જ. ચાર. (સ. ૨) દિશાના નામ દો. જ. ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ. (સ. ૩) દિશા શા ઉપરથી જાણી શકશો? જ. સુરજ ઉપરથી. (સ. ૪) સુરજપરથી દિશા ઓળખવાની રીત બોલો. જ. જે દિશામાં સુરજ ઊગે તે પૂર્વ; આથમે તે પશ્ચિમ; સુરજ સામું મોં કરી ઉભા રહેવાથી ડાબા હાથ તરફની ઉત્તર, અને જમણા હાથ તરફની દક્ષિણ. (સ. ૫) રાતે શા વડે દિશા પારખશો? જ. ધ્રુવના તારા ઉપરથી. (સ. ૬) ધ્રુવના તારા ઉપરથી દિશા જાણવાની રીત બોલો. જ. ધ્રુવનો તારો હમેશાં ઉત્તર દિશામાં ઊગે છે માટે એ તારા તરફની ઉત્તર, તેની સામેની દક્ષિણ; જમણા હાથપર પૂર્વ ને ડાબા હાથપર પશ્ચિમ. (સ. ૭) જે ધ્રુવના તારાને નહિ ઓળખતા હોય તો તેને

માટે બીજું સાધન છે ? જ. હોકાયંત્ર. (સ. ૮) હોકાયંત્રપરથી કઈ દિશા જાણી શકાય ? જ. ઉત્તર દિશા. (એની સોય હમેશાં ઉત્તર દિશા પર રહે છે) (સ. ૯) દિશા જાણવાથી શું ફાયદો ? જ. ફલાણી જગાથી ફલાણી જગો કઈ દિશાએ અથવા અમુક સ્થળથી અમુક સ્થળ કઈ દિશામાં આવે તે માલમ પડે. (સ. ૧૦) નકશાની દિશા શી રીતે જાણવી ? જ. નકશા સામું મોં કરી ઉભા રહીએ તો માથા તરફની ઉત્તર, પગ તરફની દક્ષિણ, જમણા હાથ તરફની પૂર્વ અને ડાબા હાથ તરફની પશ્ચિમ. સૂચના—ચિત્રમાં નકશાની દિશા બતાવી છે.

ખુણા—(સ. ૧) ખુણા કેટલા છે ? જ. ચાર. (સ. ૨) ખુણાનાં નામ બોલો. જ. અગ્નિ, નૈઋત્ય, વાયવ્ય, ઈશાન. (સ. ૩) ખુણા પારખવાની રીત બોલો. જ. પૂર્વ, ને દક્ષિણ વચ્ચે અગ્નિ, દક્ષિણ ને પશ્ચિમ વચ્ચે નૈઋત્ય, પશ્ચિમ અને ઉત્તર વચ્ચે વાયવ્ય, ઉત્તર અને પૂર્વ વચ્ચે ઈશાન.

રાજકીય ભૂગોળના પ્રશ્નોત્તર.

મહેસુલી ખાતું—(સ. ૧) મહેસુલી ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. જમીનની મહેસુલ ઉઘરાવી તેનો હિસાબ રાખે છે. (સ. ૨) ગામની મહેસુલ ઉઘરાવનારને શું કહે છે ? જ. તલાટી. (સ. ૩) તલાટીને મદદ કરનાર કોણ છે ? જ. મુખી. (સ. ૪) તલાટીના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. મામલતદાર. (સ. ૫) મામલતદાર માજીસ્ટ્રેટ ક્યારે કહેવાય ? જ. ઇન્સાફનું કામ કરે ત્યારે. (સ. ૬) મામલતદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? જ. આસિસ્ટંટ કલેક્ટર કે ડેપ્યુટી કલેક્ટર. (સ. ૭) આસિસ્ટંટ કલેક્ટર અને ડેપ્યુટી કલેક્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. કલેક્ટર. (સ. ૮) કલેક્ટર શું કામ કરે છે ? જ. મહેસુલી, પોલીસ, મ્યુનિસિપલ,

હસ્પિતાલ, બાંધકામ વગેરે ખાતાપર દેખરેખ રાખે છે. (સ. ૯) કલેકટર ઈન્સાફનું કામ કરે છે ત્યારે એ કયા અધિકારી કહેવાય ? જ. ડિસ્ટ્રીક્ટ માજીસ્ટ્રેટ. (સ. ૧૦) કલેકટરને પોલિટિકલ એજંટ કયારે કહે છે ? જ. જ્યારે દેશી રાજ્યો સંબંધી કામકાજપર દેખરેખ રાખવાનું કામ કરે ત્યારે.

પોલીસ ખાતું—(સ. ૧) પોલીસ ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. લોકોના જાનમાલનું રક્ષણ કરે છે. (સ. ૨) ગામડામાં પોલીસ અધિકારી કોણ છે ? જ. પોલીસ પટેલ અથવા મુખી. (સ. ૩) તાલુકાના પોલીસના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. ફોજદાર. (સ. ૪) ફોજદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? જ. પોલીસ ઈન્સ્પેકટર. (સ. ૫) ફોજદાર અને પોલીસ ઈન્સ્પેકટરના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ.

દિવાની ખાતું—(સ. ૧) દિવાની ખતું શું કામ કરે છે ? જ. લેણદેણનો ઈન્સાફ કરે છે. (સ. ૨) તાલુકામાં લેણદેણનો ઇન્સાફ કરવાને કઇ કોર્ટ છે અને તેના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. સેકન્ડ કલાસ સબજજ કોર્ટ. એના ઉપરીને સબજજ (મુન્સફ) સાહેબ કહે છે. (સ. ૩) શહેરમાં સબજજ કોર્ટો કઇ છે ? જ. ફર્સ્ટ કલાસ અને સેકન્ડ કલાસ. (સ. ૪) જિલ્લામાં ઈન્સાફ કરનાર મુખ્ય અધિકારી કોણ છે, ને તે શું કરે છે ? જ. ડિસ્ટ્રીક્ટ જજ. તેઓ લેણદેણ સંબંધી ભારે દાવા અને ખુન ચોરી વગેરેનો ઈન્સાફ કરે છે. (સ. ૫) ડિસ્ટ્રીક્ટ જજના હાથ નીચે એ ખાતાના કયા કયા અધિકારી છે ? જ. સબજજ અને માજીસ્ટ્રેટ.

વૈદક ખાતું—(સ. ૧) વૈદકખાતું શું કામ કરે છે ? જ. માંદા માણસની માવજત કરે છે, તથા તેમને દવા આપે છે. (સ. ૨) તાલુકામાં વૈદક અધિકારી કોણ હોય છે ? જ. હોસ્પિતાલ આસિસ્ટંટો.

(સ. ૩) હોસ્પિતાલ આસિસ્ટંટના હાથ નીચે કોણ હોય છે? જ. કંપાઉન્ડર (દવા આપનાર) (સ ૪) હોસ્પિતાલ આસિસ્ટંટના ઉપરી કોણ અને તેઓ ક્યાં રહે છે? જ. સિવિલ સર્જન, તે જિલ્લાના મુખ્ય શહેરમાં રહે છે.

જાહેર બાંધકામ ખાતું—(સ. ૨) જાહેર બાંધકામ ખાતુ શું શું કામ કરે છે? જ. સરકારી મકાનો, રસ્તા, પૂલો અને સડકો વગેરે બાંધે છે, તેમજ સમરાવે છે. (સ. ૧) એ ખાતા તરફથી તાલુકામાં કોણ હોય છે? જ. ઓવરસીઅર. (સ. ૩) ઓવરસીઅરના ઉપરીને શું કહે? જ. એક્ઝિક્યુટિવ ઇજનેર.

કેળવણી ખાતું—(સ. ૧) આસિસ્ટંટ માસ્તરના ઉપરીને શું કહે છે? જ. મહેતાજી (સ. ૨) નિશાળોની તપાસ રાખવા માટે જિલ્લામાં કોણ છે? જ. ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર. (સ. ૩) ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરને મદદ કરનાર કોણ? જ. આસિ. ડે. એ. ઇન્સ્પેક્ટરો અને તાલુકા માસ્તરો.

મ્યુનિસિપલ ખાતું—(સ. ૧) મ્યુનિસિપાલીટી શું શું કામ કરે છે? જ. રસ્તા સાફ રાખવાનું, દીવાબત્તી સળગાવવાનું, સડકોપર પાણી છાંટવાનું, લોકોની સુખાકારી સંભળાવવાનુ, શરૂઆતની કેળવણી આપવાનું વગેરે. (સ. ૩) મ્યુનિસિપાલીટીનો ખરચ શાથી નભે છે? જ. જકાત, બાજરવેરો, ઘરવેરો, નળવેરો, ગાડીવેરો, વગેરેથી. (સ. ૩) મ્યુનિસિપાલીટી કયા ગામમાં હોય અને કયા ગામમાં ન હોય? જ. પાંચ હજાર કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય ત્યાં મ્યુનિસિપાલીટી હોય અને એથી ઓછી વસ્તી હોય ત્યાં ન હોય. (સ. ૪) મ્યુનિ-પાલીટીનો કારભાર કેવી રીતે ચાલે છે? જ. સરકાર તરફથી

નિમાયલા અને પ્રજા તરફથી ચુંટી કઢાયલા સભાસદોથી. (સ. ૫) એ સભાસદો શા નામથી ઓળખાય છે? જ. કૌંસિલર. (સ. ૬) મ્યુનિસિપાલીટીમાં સૌથી ઉપરી કોણ અને તેને મદદ કરવાને કોણ કોણ હોય છે? જ. પ્રેસિડન્ટ અને તેને મદદ કરવા ચીફ ઓફીસર, સેક્રેટરી, ઇન્સ્પેકટરો ને કારકુનો વગેરે હોય છે.

લોકલફંડ ખાતું—(સ. ૧) લોકલફંડ ખાતું શું શું કામ કરે છે? જ. કુવા, તળાવ, રસ્તા, વગેરે બાંધવાનું તથા સમારવાનું અને કેળવણી આપવાનું. (સ. ૨) લોકલફંડ ખાતાનો ખરચ શેમાંથી ચાલે છે? જ. સરકાર જમીન ઉપર જે મહેસુલ લે છે, તે પર દર રૂપીએ દોઢ આનો લોકલફંડનો વધારો લે છે. તેમાંથી ચાલે છે. (સ. ૩) લોકલફંડનો વહીવટ કરનાર મંડળને શું કહે છે? જ. લોકલબોર્ડ. (સ. ૪) લોકલફંડનો હિસાબ રાખનાર અધિકારીને શું કહે છે? જ. લોકલબોર્ડ કલાર્ક.

પોસ્ટ ખાતું—(સ. ૧) પોસ્ટ ખાતુ શું કામ કરે છે? જ. કાગળો, બેંગીઓ, પારસલો, તથા પૈસા એક ગામથી બીજે ગામ લઈ જવા લાવવાનું તથા પૈસા સાચવી તેનું વ્યાજ આપવાનું કામ કરે છે. (સ. ૨) પોસ્ટ માસ્તરને મદદ કરનાર કોણ કોણ હોય છે? કારકુન, સિપાઈ, ટપાલી.

ઉપર સિવાય તારખાતું, જંગલખાતું, સરવૈખાતું, એગ્રિકલચર ખાતું, આબકારી ખાતું, કસ્ટમ ખાતું, નીમક ખાતું, શીતળા ખાતું, રજીસ્ટર ખાતું વગેરે ખાતાં છે.

વ્યાખ્યા.

શેરી—સામસામી ઘરોની હાર હોય તે.

મહોલ્લો—ઘણી શેરી મળીને થએલો ભાગ.

પરૂં—શહેરનો પાછળથી વધેલો ભાગ

ગામ—નાનાં નાનાં ઘણાં ઘરની વસ્તી હોય તે.

કસ્બો—તાલુકાનું સૌથી મોટું ગામ જેનાં ૫૦૦૦ કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય તે.

શહેર—જેમાં સારાં મોટાં બજારો, છોબંધ અને હારબંધ ઘણાં ઘરો હોય તે.

તાલુકો—ઘણાં ગામો મળીને થએલો ભાગ. જે મામલતદારના તાબામાં હોય છે તે.

જિલ્લો—કલેકટરના તાબાનો મુલક કે જેમાં ઘણા તાલુકા આવેલા હોય છે તે.

બંદર—નદી કે દરીઆ કાંઠે આવેલું શહેર કે જ્યાંથી ઘણો માલ વહાણ મારફતે આવજા થતો હોય તે.

એજન્સિ—નાનાં દેશી રાજ્યોનો જથો.

પોલિટિકલ એજંટ-દેશી રાજ્યપર દેખરેખ રાખનાર સરકારી અધિકારી.

તળાવ—જેની ચારે બાજુ જમીન ને વચ્ચે પાણી હોય તે.

બેટ—જેની ચારે બાજુ પાણી ને વચ્ચે જમીન હોય તે.

પહાડ—ઘણા ઉંચા, લાંબા, પહોળા ટેકરા મળી થયેલો ભાગ.

નદી—મીઠા પાણીનો રેલો પર્વત અથવા સરોવરમાંથી નીકળી નિચાણુ જગાપર થઈ મોટી નદી અથવા દરીઆને મળે છે તે.

સમુદ્ર—ખારા પાણીનો ભાગ. આગબોટ વગેરેનો માલ લાવવા લઇ જવાનો ધોરી રસ્તો. નદીને મળવાનું ઠેકાણું.

મીઠબંદર—મીઠું પકવવાને મુકરર કરેલી જગા.

હવાખાવાનું ઠેકાણું—જ્યાં ચોકખી ને ઠંડી હવા આવતી હોય તે.

જાત્રાનું ઠેકાણું—પવિત્ર જગા કે જ્યાં પુષ્કળ જાત્રાળુ આવતા હોય છે તે.
પેદાશ—ગામમાં કે શહેરમાં કે જિલ્લામાં થતો મુખ્ય પાક.
નિકાસ—બીજે દેશ જતી ચીજો.
આયાત—પરદેશથી આવતી ચીજો.

ડ્રિલ માટે આપેલી સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ ડમ્બેલ્સની ડ્રિલ.

દરેક રમત ૧૧ સુધી કરાવવી બારે ડમ્બેલ્સ પહેલાં મૂકેલા હતા તે પ્રમાણે મુકાવી દેવડાવવા. **હેતુ**–છાતી તથા હાથના સ્નાયુ ખીલવવાનો.

રમત ૧૧) (૧) જમણો હાથ ઉંચો. (૨) જમણા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફ લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૨) (૧) ડાબો હાથ ઉંચો. (૨) ડાબા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૩) (૧) જમણો હાથ ઉંચો. (૨) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૪) (૧) ડાબો હાથ ઉંચો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૫) બેઉ હાથ ઉંચા રાખવા. (૧) જમણા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઇ ફેરવી જમણો હાથ ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ડાબો હાથ ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૬) બેઉ હાથ ઉંચા રાખવા. (૧) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉંચા રાખવો.

રમત ૧૭) એઉ હાથ ઉંચા. (૧) જમણો હાથ માથા ઉપરથી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો (૨) ડાબો હાથ માથા ઉપરથી મોં તરફથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૮) (૧) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠીઓ જમીન તરફ. (૨) બેઉ હાથ બગલ આગળ લાવવા કોણીઓ પાછલી તરફ.

રમત ૧૯) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠીઓ જમીન તરફ. (૨) બેઉ હાથ પાછળ લાંબા મુઠીઓ આકાશ તરફ.

રમત ૨૦) બેઉ પગ વચ્ચે એક ફુટનું અંતર રાખવું. (૧) બેઉ હાથ ઉંચા. (૨) બેઉ હાથ પગનાં આંગળાં આગળ.

પાઠવાર જોડાક્ષર તથા અઘરા શબ્દો.

પરમેશ્વરે.	ઝગઝગાટ.	ચૈત્ર.	દ્રાક્ષ.	દિવસ.
ફર્યું.	ભક્ત.	વૈશાખ.	ડાહ્યા.	ગધેડાનું
વટેમાર્ગુ.	ધ્યાન.	અશાડ.	નિશાન.	મસ્તીમાં.
ભક્તિ.	શ્રાવણ.	ધોએલાં.	ઢગલા.	તંમર.
પૃથ્વી.	વસ્ત્ર.	વિખુટા.	અથડાયું.	ખદખદતો.
ધર્મશાળા.	દિવાળી.	પિત્તળનાં	ભાગ્યશાળી	જક્કી.
હોશિયારી.	પોષ.	મિઠાઇ.	વિદ્યા.	માંદું.
વર્ણન.	સુદ.	લક્કડ.	પુત્રનાં.	હુંફમાં.
ભ્રમર	પખવાડીઆં	પુષ્કળ.	વંઠી.	પિવાડતો.
પૂર્વે.	તિથિઓ.	સુતરાઉ.	ચૌટામાં.	અભાગાઉં.

ગાંધતો.	દૃઢ.	કૌશલ્યા.	સિસોટીનો.	ખૂબસુરત.
ફૂદડું.	મિત્ર.	ઊઠયો.	મિનિટ.	રૂપીઆ.
સમજાવ્યું.	અર્ધું.	ઇચ્છા.	દોરડું.	ભૂખ્યો.
ઉધ્ધાં.	સ્વાદે.	ગભરાટમાં	હીંચકો.	શીંગડાનો.
શિખામણ.	કુટુંબના.	ગણકાર્યું.	હિંચોળે.	દોડયું.
રિસાળ.	સોહામણી.	સર્વ.	ઢીમણું.	ખડખડાટ.
સુદ્દલ.	નુકસાન.	વિચાર્યું.	ઓઢ્યો.	સંકટમાંથી.
રિસાઈ.	પુતળાં.	બ્રાહ્મણ.	નીમણુક.	શિઆળ.
ભાઈભાંડું.	ધાન્યથી.	વિદ્યાર્થી.	ચીતરામણ.	ભર્યા.
ઢોંગ.	ચટણી.	મૂર્ખ.	દીલગીર.	ગભરાટ.
યત્ન	ધોતલીમાં.	ધણિઆણી.	ઢેકાઢળીઆ.	પ્રાણી.
તૂટલે.	ફૂટયું.	છોકરાંછૈયાં.	ધૂળમાં.	ચટાપટા.
હિંમત.	ફૂટેલું.	ઇશ્વર.	દાટે.	ડીલ.
ભીડયો.	પસ્તાયો.	જન્મ.	કિનારો.	ભઠ્ઠીમાં.
છુટ્ટી.	ઝૂટવી.	ભાંગીતૂટી.	અર્ધો.	ધગધગતા.
અજીતસિંહ	ખેંચતાણ.	વિચાર્યું.	વાટમાં.	લગ્ન.
શિવશંકર	સહીઅરો.	ગાર્ડ.	હડખાએલું.	પિએરથી.
ચક્કરમાં.	કદ્દા.	સ્ટેશન.	શિખામણ.	ટાંકણે.
દાડાદાડ.	નિંદ.	સંદેશા.	નિહાળ્યું.	આપકર્મી
ધૂમી રહ્યા.	ક્લેશ.	સોંપ્યો,	ડર્યો.	બાપકર્મી.
ઉઠાડયો.	રામચંદ્રજી.	દુઃખ	ઝુલતાં.	સોંપ્યું.
ભૂલથાપ.	દર્પણ.	ગોઠવણ.	છૈયેછોકરે.	ઉદેસીંગ.
સુદીની.	શ્રીરામ.	ખડખડાટ.	પૈસેટકે.	ઓચીંતી.

ઠેકાવી.	નિશાની.	વિજયા.	ધોએલાં	ધંધો.
લશ્કર.	કુંકડું.	મુકુંદ.	દાકતર.	તાંબાકુંડી.
હિંમત.	પુષ્કળ.	ફુટપટી.	વનસ્પતિ.	કથરોટ.
પ્રાર્થના.	પ્રભુનો.	મધ્યમ.	ધગધગતાં.	પુષ્કળ.
તડંગધુમ.	મહિમા	પગથીઉં.	પક્ષીઓ.	સિક્કા.
દુશ્મન.	જગપતિ.	ટેમલો.	ઢોર.	ટંકશાળ.
દેડકો.	સરજાવ્યાં.	ખુરસી.	ઘોંઘાટ.	પૂછ્યું.
કૂદતો.	સિંધુ.	સ્ટેશન.	લક્ષ્મણ.	મેળવણીથી.
તડુકતો.	સરિતા.	નિશાન.	રામચંદ્ર.	શિરોહ.
કૂદતું.	રળિઆમણી.	મુકાવ્યું.	મોઢું.	કયાતું.
ચઢાઉ.	સૂર્યનો.	વર્ગ.	સર્વે.	ચળકાટ.
ભિખારીને	સ્હાય.	ખૂશ.	ટિકિટ.	સસ્તું.
ઉતર્યો.	વનસ્પતિ.	નિચાણમાં.	ધાન્ય.	પાંદડી.
ભૂલ્યો.	નાળિએરી	ઈશ્વરલાલ.	નિર્દય.	મુળીઆં.
ધ્રૂજતો.	પલ્લવ.	ભાડું.	દુઃખ	ઝીંઝવો.
સોભાગચંદ.	વિશેષ.	અધિકારી.	ડુબાવી.	ચરાઉ.
પહેર્યાં.	ચોટા.	ગંધ.	અક્ષરો.	ગડીઓ.
બ્રાહ્મણ.	શિખંડ.	બંદોબસ્ત.	ભર્દુી.	સુગંધ.
દેશાવર.	પશ્ચિમ.	મુસલમાન.	વિષે.	અત્તર.
સ્ત્રી.	દક્ષિણ.	મામલતદાર	જન્મ.	દાંડી.
અર્ધો.	ઉત્તર.	હરિભાઈ.	છદ્રો.	સાદડીઓ.
ઢંકાએલાં.	હંમેશાં	માસ્તર.	તાંબું.	ઝુંપડાં.
આંગુઠીઆં.	સ્લેટ.	ટપાલી.	પિત્તળનાં.	ગુચ્છો.

સળંગ	અગિઆર.	જંતુનો	તણખલાં.	વઢ્યાં.
અથાણું.	કુકકર.	હુન્નર.	બચ્ચાં.	અડીઅલ્ડ.
કેવત.	શિઆળવાં	મંકોડા.	જાધ.	મહેનતુ.
આળસુ.	રંધાઇને.	ઉદ્યોગી.	નક્કર.	કહ્યાગરૂં.
કેશ.	પૈસાદાર.	ખાઓચીઉં.	પ્રીતિ.	ટટ્ટુ.
ધુસરી.	તલ્કાળ.	ચીકટ.	શરત.	ખચ્ચર.
અન્ન.	વાઘરી.	ભિંજાતું.	ટદીઓ.	ધડ.
સંતોષ.	ઓઢીને.	દાંડીએ.	ઉપયોગી.	હોઠ.
લટ્ટુ.	બગાડયું.	ભિંજાઈ.	બરદાસ.	હડપચી.
ઉત્તમ.	ઇચ્છા.	ખોતરવાની.	ત્રાસ.	ઇંદ્રિય.
ઢાંકણે.	ઇંડાં.	કુકરેકુક.	ભૂંકે છે.	શીંગડાં.
ઝપાટો.	રક્ષણ.			કાંઠું.

સમાપ્ત.

→ બીજા ધોરણ માટે ←

સુરત શાહેરનો "ભૂગોળ શિક્ષક" ત્રણ આના.
ચોર્યાસી તાલુકાનો "ભૂગોળ શિક્ષક" બે આના.
અંકગણિતનાં મનોયત્ન પાંચ આના.
"મુખગણિત શિક્ષક" ભાગ ૩જો બે આના.
"ડિકટેશન શિક્ષક" ભાગ રજો ત્રણ આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ
"મુખગણિત શિક્ષક" વગેરેના કર્તા
શાહપોર—સુરત.